

บทที่ 6

การจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาในชุมชน

การจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาเกิดขึ้นหลังจากผู้วิจัยได้เข้าไปทำการศึกษาดังสภาพทั่ว ๆ ไปของชุมชนแล้ว ก่อนที่จะเริ่มดำเนินการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทั้งด้านการศึกษาและกิจกรรมการพัฒนา การศึกษาในส่วนของจัดการศึกษาและการพัฒนานี้จะมีการประสานงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือตัวผู้วิจัยซึ่งบางครั้งจะมีบทบาทเป็นนักพัฒนาไปด้วยในตัว เพื่อให้งานมีความก้าวหน้าและต่อเนื่องทั้งนี้จะมีการประสานงานกับนักพัฒนาในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาในพื้นที่อันได้แก่เจ้าหน้าที่จากโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การอนุเคราะห์เด็ก - ประเทศไทย (REDD BARNA-THAILAND) ซึ่งต่อไปผู้วิจัยจะเรียกว่า "เจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ" โครงการนี้ได้มีบทบาทสำคัญในการให้การสนับสนุนด้านบุคลากรที่จะเข้าไปให้คำแนะนำกับชาวบ้านอย่างใกล้ชิด และเงินทุนสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่อยู่แล้ว และฝ่ายที่สาม ได้แก่ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้าน ผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน ได้ร่วมกันศึกษาถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ร่วมกันวินิจฉัยปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนอย่างละเอียด และร่วมกันวางแผนจัดกิจกรรมตามความพร้อมของชุมชน ผลของการจัดกิจกรรมทั้งหมดผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทที่ 6 นี้

การศึกษาสภาพปัญหาพร้อมกับชุมชน

ในระยะแรกของการดำเนินงาน เป็นการเข้าไปศึกษาสภาพปัญหาพร้อมกับชาวบ้านในหลายรูปแบบ เช่นการเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ในที่ประชุมชาวบ้าน การเข้าไปพบปะสนทนากับกลุ่มเล็ก ๆ การพบปะสนทนากับผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์สภาพปัญหาที่แท้จริงที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ อีกทั้งเป็นการปลูกฝังแนวความคิดในการวิเคราะห์ สภาพปัญหาด้วยตนเองให้แก่บุคคลในชุมชนอีกด้วย

นอกจากการสนทนาพูดคุยกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยยังได้นำเอาเทคนิคการศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) โดยเฉพาะการทำแผนที่ชุมชนแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนอีกวิธีหนึ่ง การใช้เทคนิคการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วมเข้ามาช่วยในการศึกษาสภาพปัญหาในชุมชนนี้ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลโดยตรงอย่างกว้างขวาง

จากการร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนกับกลุ่มต่าง ๆ พอจะสรุปประเด็นปัญหาหลัก ๆ ได้ดังนี้

1. ปัญหาที่ดินทำกิน บ้านปางมะโอเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ทำให้มีพื้นที่ทำกินน้อย ได้ผลผลิตจากอาชีพเกษตรต่ำ อีกทั้งมีการประกาศห้ามการขยายพื้นที่ทำการเกษตร เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่งผลให้เกิดภาวะข้าวไม่พอกิน ปัญหาความยากจน จากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นในปัจจุบันจำนวน 65 ครัวเรือน มีข้าวพอกินตลอดปีเพียง 3 ครัวเรือน ที่เหลือ 62 ครัวเรือน ต้องซื้อข้าวมาบริโภคปีละประมาณ 3-5 เดือน ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้หนึ่งว่าเขาสามารถหาเงินจากการไปหาของป่ามาขายมีรายได้วันละประมาณ 100-150 บาท แต่เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่ต้องจ่ายเป็นค่าซื้อข้าวสารมาบริโภค

ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงปัญหานี้ คือในช่วงฤดูกาลทำนาที่ผ่านมา มีชาวบ้านจำนวน 5 ครอบครัวย้ายไปพักอาศัยนอกหมู่บ้านชั่วคราว (ประมาณ 2-3 เดือน) เพื่อไปรับจ้างทำนากนอหมู่บ้าน การออกไปรับจ้างในลักษณะนี้ชาวบ้านจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าว 2 ใน 3 ของผลผลิตข้าวทั้งหมดในนา 1 แปลงที่รับจ้างทำ ซึ่งคุ้มค่าต่อการลงทุน แต่มีข้อจำกัดว่า ผู้ที่ออกไปรับจ้างจะต้องมีรถไถนาและอุปกรณ์ในการทำนาไปเอง ถ้าไม่มีอุปกรณ์เหล่านี้ไปเองหรือเจ้าของนาจัดหาให้จะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวเพียงครึ่งหนึ่งของผลผลิตข้าวทั้งหมดเท่านั้น แต่พวกเขาก็พอใจกับค่าตอบแทนที่ได้รับเมื่อเทียบกับการว่างงานอยู่กับบ้านเลย ๆ ในฤดูกาลทำนา นั้นหมายถึงว่าในปีต่อไปจะมีข้าวไว้บริโภคภายในครอบครัว อย่างน้อยก็เกือบจะพอกินตลอดปี

จากสภาพปัญหาข้าวไม่พอกิน ทำให้ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งลักลอบตัดไม้เพื่อแปรรูปขายให้แก่นายทุนที่เข้ามาสั่งซื้อ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ป่าไม้รอบ ๆ บริเวณหมู่บ้านถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วในระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภค บริโภคและน้ำเพื่อการเกษตร ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกลุ่มที่ทำนากับกลุ่มตัดไม้ขาย แต่อย่างไรก็ตามปัญหานี้ก็ไม่รุนแรงอะไรนัก เป็นการพูดคุยกันในกลุ่มเล็ก ๆ ของผู้ที่ทำนาเท่านั้น ชาวบ้านสตรีผู้หนึ่งได้แสดงความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า "เดี๋ยวนี้บ้านเราแม้แต่น้ำจะกินยังแทบจะไม่มี อย่างว่าแต่น้ำทำนาเลยเพราะพวกที่ตัดไม้ขายนี่แหละ"

2. ปัญหาการขาดน้ำ พกในช่วงระหว่างประมาณเดือนมกราคมไปจนถึงประมาณเดือนพฤษภาคม ในช่วงนี้ชาวบ้านจะประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำทั้งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และน้ำทำการเกษตร บางครั้งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างป่อกบ้านอันเกิดจากการแย่งชิงน้ำ

3. ปัญหาหนี้สินและการขาดเงินทุนในการผลิต การขาดเงินทุนในการผลิต ทำให้ได้รับผลผลิตจากการทำอาชีพเกษตรต่ำ ชาวบ้านที่นั่นนอกจากจะปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคแล้ว ยังมีการปลูกถั่วลิสง ยาสูบ และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เป็นรายได้เสริม แต่ผลผลิตจากการปลูกพืชแต่ละชนิดยังต่ำมาก เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูกาลผลิตถั่วลิสง จากการร่วมประชุมกับชาวบ้านเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2534 ซึ่งมีเจ้าหน้าที่จากสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการผลิตอำเภอแม่ทะ นัดประชุมชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการค้าเงินงานของสหกรณ์และการเร่งรัดหนี้สิน นายสี สุภี ซึ่งเป็นชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์อยู่ได้พูดถึงปัญหาเกี่ยวกับการทำสวนถั่วลิสงว่า ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ ถ้าเขาสามารถหาเงินมาซื้อเครื่องสูบน้ำได้ ถั่วของเขาจะได้ผลผลิตสูงกว่านี้ ทางเจ้าหน้าที่จากสหกรณ์ได้เสนอให้เขากู้เงินจากสหกรณ์เพื่อซื้อเครื่องสูบน้ำ แต่มีชาวบ้านหลายคนไม่เห็นด้วย เนื่องจากสมาชิกสหกรณ์กลุ่มบ้านปางมะโอหลายคนยังมีหนี้สินกับทางสหกรณ์ เพราะในปี 2531 สหกรณ์ได้ให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อนำไปเลี้ยงหมูรายละไม่เกิน 5,000 บาท มีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม 18 ราย โดยทางสหกรณ์ติดต่อลูกหมูจากบริษัทเอกชน

แห่งหนึ่ง ในจังหวัดลำปาง นำลูกหมูมาจำหน่ายให้แก่สมาชิกแต่ละรายซื้อลูกหมูมาเลี้ยงประมาณ 2-5 ตัว ในราคา ตัวละ 900 บาท อาหารหมูถูกละ 250 บาท พอเลี้ยงไปได้ระยะหนึ่งพอที่จะนำหมูที่เลี้ยงไว้ออกจำหน่าย ปรากฏว่าราคาหมูในตลาดตกลงมาต่ำมาก สมาชิกไม่สามารถหาเงินทุนเลี้ยงหมูต่อเพื่อรอราคาจากตลาด ได้จึงตัดสินใจขายและประสบปัญหาการขาดทุนอย่างหนัก ไม่มีสมาชิกรายใดเลยที่ได้กำไรจากการเลี้ยงหมู ปัจจุบันนี้ยังมีสมาชิกจำนวน 3 รายที่ยังค้างชำระหนี้ให้แก่สหกรณ์รายละ 500, 800 และ 2,000 บาท

ดังนั้น ปัจจุบันชาวบ้านจึงไม่ให้ความเชื่อถือกับแหล่งเงินทุนอย่างสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีการปฏิเสธสินเชื่อทุกชนิดที่ทางสหกรณ์นำมาเสนอ มีข้อสังเกตจากการเข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตร ที่มาประชุมร่วมกับสมาชิกกลุ่มนี้คือเจ้าหน้าที่พยายามชักชวนให้สมาชิกกู้เงิน เพื่อนำมาซื้อสินค้าที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ทางสหกรณ์เป็นตัวแทนนำมาจำหน่าย เช่น รถไถนา เครื่องสูบน้ำ รถจักรยานยนต์ เครื่องพ่นยา ฯลฯ เมื่อสอบถามถึงความเห็นของผู้นำหมู่บ้านในเรื่องนี้ ก็ได้รับคำตอบสรุปได้ว่า ตัวผู้นำหมู่บ้านก็ไม่ต้องการให้ชาวบ้านเป็นหนี้กับทางสหกรณ์ เมื่อมีลูกบ้านมาปรึกษาเรื่องกรที่จะไปกู้เงินมาซื้อสิ่งของต่าง ๆ ตามที่สหกรณ์เสนอ ผู้ใหญ่บ้านจะต้องเตือนให้คิดให้รอบคอบ หรือบางรายก็จะห้ามไม่ให้ทำไปเลยก็มี การปฏิเสธแหล่งเงินทุนทำให้ชาวบ้านต้องหันมาทำการผลิตตามมีตามเกิดทำให้ผลผลิตที่ได้ตกต่ำ ไม่ได้คุณภาพเท่าที่ควรขายได้ในราคาถูกลงและถูกกดราคาจากพ่อค้า

4. ปัญหาการย้ายถิ่นของแรงงานหนุ่มสาว หนุ่มสาวในหมู่บ้านส่วนใหญ่อพยพออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ ๆ จากการศึกษพบว่า แรงงานชายส่วนใหญ่ไปทำงานประเภทก่อสร้าง ส่วนผู้หญิงออกไปเป็นลูกจ้างตามบ้านหรือร้านอาหาร บางส่วนถูกขายเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศ สภาพปัญหานี้สืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจน ไม่มีที่ทำกิน แรงงานหนุ่มสาวเหล่านี้ไม่สามารถหาอาชีพที่เหมาะสมทำในหมู่บ้านได้ จากการสัมภาษณ์เด็กสาวคนหนึ่งที่เคยออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เธอแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ใจจริงแล้วไม่อยากจากบ้านไปไหน แต่อยู่บ้านเราก็ไม่มีงานอะไรทำได้แต่อยู่ไปวัน ๆ ออกไปหางานทำก็ได้เงินใช้ แต่ก็ไม่มีความสุข บางทีก็ถูกนายจ้างตำว่า เราก็ไม่สบายใจ คิดถึงบ้าน คิดถึงพ่อแม่ด้วย เดี่ยวนี้จึงไม่คิดอยากไปหางานทำอีก

อยู่บ้านเราดีกว่า"

"ไปเป็นลูกจ้างเขาลำบากกว่าอยู่บ้านเราหลายร้อยเท่า ถูกเขาค่าว่าก็ต้องทน บางที่ค่าถึงพ่อแม่ เราก็ต้องทน พี่ไปเป็นลูกจ้างเขามาหลายแห่ง เป็นลูกจ้างอยู่สิบกว่าปีไม่มีอะไรดีขึ้น เติบโตกลับมาอยู่บ้าน แต่งงานมีลูกไม่คิดที่จะไปรับจ้างทำงานอีกแล้ว" คำพูดนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสนทนากับประธานกลุ่มแม่บ้านคนปัจจุบัน ที่เคยออกไปทำงานนอกหมู่บ้านตั้งแต่อายุ 14 ปี

5. ปัญหาเรื่องบทบาทของสตรีในการพัฒนาชุมชนและการประกอบอาชีพ สตรีส่วนใหญ่มีบทบาทในงานพัฒนาค่อนข้างต่ำ คนในชุมชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มพ่อบ้าน ไม่ยอมรับบทบาทของสตรีต่อการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ประเด็นนี้สังเกตได้จากกรณีที่มีการคัดเลือกนางบัวซอน รินท้าว เข้ามาเป็นเหรียญกุ่มออมทรัพย์ ในขณะที่สามีไม่ได้เข้ามา มีบทบาทในงานพัฒนาชุมชน จะถูกเพื่อนบ้านกล่าวหาว่าทำงานเกินหน้าสามี ไม่ให้ความเคารพสามี ปัญหาเหล่านี้ทำให้สตรีขาดความมั่นใจในงานที่ตนเองทำอยู่

นอกจากปัญหาหลัก ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนยังประสบปัญหาด้านอื่น ๆ อีกมากมาย อาทิเช่น ปัญหาการขาดอาหารบริโภคโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ปัญหาการขาดคนดูแลเด็กก่อนวัยเรียนขณะที่พ่อ แม่ ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ปัญหาการขาดทักษะอาชีพ และโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพ เป็นต้น

กิจกรรมด้านการศึกษา

จากการศึกษาสภาพปัญหาร่วมกับชุมชน ทำให้ได้ข้อสรุปว่ากิจกรรมที่จะดำเนินการระยะต่อไปไม่ควรจะเน้นที่กิจกรรมด้านอาชีพเพียงอย่างเดียว ควรจะมีการสอดแทรกกิจกรรมด้านการศึกษาร่วมด้วย เพื่อเน้นให้ชาวบ้านสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชนของตนเอง และกิจกรรมที่ควรทำกับกลุ่มคนทุกกลุ่มในชุมชนไม่ทำกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงกลุ่มเดียว ดังนั้นลักษณะของการจัดกิจกรรมด้านการศึกษาและการพัฒนาอาชีพ จึงดำเนินการกิจกรรมกับทุกกลุ่มในชุมชน และจัดตามความต้องการและความพร้อมของชุมชน ก่อนการจัดกิจกรรมทุกครั้งจะเน้นการพูดคุยถึงข้อดีข้อเสียของกิจกรรมนั้น ๆ เนื่องจากมีการเน้นให้

ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ คิดสร้างสรรค์กิจกรรมด้านการศึกษาและอาชีพของเขาเอง กิจกรรมทุกอย่างที่ถูกเสนอขึ้นมาจะได้รับการกระตุ้นเตือนให้คิดถึงผลดีผลเสียที่จะติดตามมา ตัวอย่างเช่น กลุ่มหนุ่มสาวเคยเสนอการรวมกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพแกะสลักไม้กับผู้วิจัย ผู้วิจัยได้ร่วมสนทนากับกลุ่มนี้ถึงผลดี ผลเสียที่จะติดตามมาว่า เนื่องจากหมู่บ้านนี้อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ กิจกรรมที่เสนอขึ้นมาอาจมีผลกระทบต่อชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย เพราะอาจถูกเพ่งเล็งว่าลักลอบตัดไม้มาทำงานแกะสลัก ซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย และเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมด้านการให้การศึกษานอกจากจะสอดคล้องแทรกทำร่วมกับกิจกรรม ด้านอาชีพแล้ว พอสรุปเป็นกิจกรรมหลัก ๆ ได้ดังนี้

1. การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ระยะแรก ๆ ของการเข้าไปทำงานในหมู่บ้านมักจะได้ยินคำถามที่ชาวบ้านถามอยู่เสมอ ๆ ว่า "อาจารย์จะมีให้ทำอะไร" หรือ "อาจารย์จะเอาอะไรมาให้" หรือ "อาจารย์จะให้ทำอะไรก็บอกมาไม่ต้องมัวแต่คุยมันเสียเวลา" ซึ่งเป็นคำถามที่สะท้อนให้เห็นว่า งานพัฒนาหมู่บ้านที่ผ่านมาเน้นมุ่งที่การให้และการรับ ไม่มีการร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมทำระหว่างชาวบ้านกับนักพัฒนาเลย

ดังนั้นในการร่วมสนทนากับชาวบ้านแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการพบปะกันเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การพบปะกันเป็นกลุ่มเล็ก หรือการพูดคุยกับชาวบ้านเพียงคนเดียว ผู้วิจัยได้พยายามสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง โดยเน้นให้เห็นว่าการพัฒนาที่บุคคลภายนอกนำมาให้เพียงอย่างเดียว มักไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะไม่ได้เป็นการริเริ่มของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านมีน้อย เมื่อเจ้าหน้าที่หรือโครงการถอนตัวออกไปงานพัฒนามักไม่ก้าวหน้า และล้มเหลวไปในที่สุด และได้ยกตัวอย่างงานพัฒนาของหมู่บ้านที่ผ่านมา เช่น ร้านค้าสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงหมู ซึ่งประสบความสำเร็จแล้ว

ลักษณะของกิจกรรมจะเน้นกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ริเริ่มโดยคนในชุมชนและดำเนินโครงการโดยประชาชนในชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้เมื่อโครงการถอนตัวออกจากพื้นที่แล้ว นอกจากนั้นยังได้มุ่งให้แนวคิดเกี่ยวกับ

การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน ที่เหลือจึงส่งขาย เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว มิใช่เป็นการผลิตเพื่อขายสู่ตลาดภายนอกเพียงอย่างเดียว

2. การให้การศึกษาเรื่องการรวมกลุ่ม เมื่อการดำเนินงานผ่านไปได้ระยะหนึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง จึงมีแนวคิดที่จะให้การศึกษาในเรื่องนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานให้แก่ชาวบ้านในการร่วมกิจกรรมกันในระบบกลุ่มต่อไป

ผู้วิจัยและคณะกรรมการหมู่บ้านได้วางแผนจัดกิจกรรมให้การศึกษาเรื่อง การรวมกลุ่ม โดยได้เชิญวิทยากรจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเขต 5 และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอห้างฉัตรมาให้ความรู้ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2534 ใช้เวลาจัดกิจกรรมในตอนกลางคืน ใช้สถานที่ที่โรงเรียน มีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้าน มีเยาวชน และกลุ่มพ่อบ้านร่วมสมทบด้วย มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งสิ้นประมาณ 40 คน การจัดกิจกรรมครั้งนี้ได้รับความสนใจจากชาวบ้านเป็นอย่างดี และชาวบ้านได้รับความรู้เรื่องการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันดีขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมร่วมกันในระยะต่อมา

3. การให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นและการเข้าไปทำงานในเมือง การให้การศึกษาเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ยากและละเอียดอ่อน เนื่องจากในชุมชนมีการย้ายถิ่นของคนในชุมชนออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นเยาวชนสตรีในชุมชนบางส่วนยังถูกพ่อ-แม่ ขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ ดังนั้นก่อนที่จะมีการพูดคุยถึงประเด็นนี้ผู้วิจัยจึงต้องใช้เวลาพอสมควรในการสร้างความคุ้นเคยและสร้างความไว้วางใจกับชุมชน จนได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากคนในชุมชน ผู้วิจัยจึงค่อย ๆ เริ่มพูดคุยสอดแทรกประเด็นเรื่องของการย้ายถิ่นโดยเฉพาะการย้ายถิ่นของเยาวชนสตรี

การให้การศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยจะไม่ใช้วิธีการพูดถึงเฉพาะประเด็นการย้ายถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่จะเลือกใช้วิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสอดแทรกไปกับการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการศึกษา การพัฒนาอาชีพด้านอื่น ๆ การพูดคุยแต่ละครั้งจะเลือกพูดคุยกับกลุ่มคนครั้งละไม่เกิน 4-5 คน

4. การศึกษาดูงาน จากการร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาในชุมชนและการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ตลอดจนการให้การศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม สิ่งเหล่านี้มีลักษณะเป็นนามธรรม ในส่วนของการแก้ไขปัญหานั้นจะมีการจัดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติจริงโดยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในชุมชน จึงมีการพากลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนไปศึกษาดูงาน เป็นการเพิ่มประสบการณ์ด้านอาชีพให้แก่สมาชิกในชุมชน ทั้งนี้จะสนับสนุนให้กลุ่มสนใจแต่ละกลุ่มมีโอกาสได้ไปศึกษาดูงานตามความสนใจของกลุ่ม วัตถุประสงค์ทั่ว ๆ ไปของการศึกษาดูงาน มีดังนี้

1. เป็นการให้การศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมาย
2. เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เห็นกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม
3. เพื่อเปิดโอกาสให้มีการสื่อสาร และการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันเอง
4. เพื่อเป็นแรงกระตุ้นในการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเอง

กลุ่มแรกที่มีความสนใจและพร้อมที่จะไปศึกษาดูงาน คือกลุ่มแม่บ้าน ก่อนการศึกษาดูงานมีการเตรียมกลุ่มเป้าหมายโดยการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งแจ้งการไปศึกษาดูงานว่า เป็นการปูพื้นฐานให้เกิดแนวความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน และการพัฒนาอาชีพ ไม่ใช่เป็นการไปลอกเลียนแบบของคนอื่นหรือกลุ่มอื่นมาทำ หลังจากการไปศึกษาดูงานแล้วจะต้องนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาวิเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสีย แล้วนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในชุมชนของตนเอง

การได้ร่วมพูดคุยกับกลุ่มที่จะไปศึกษาดูงาน ก่อนที่จะเริ่มพาไปศึกษาดูงานในสถานที่จริง เป็นการเตรียมความพร้อมด้านความคิด ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีจุดประสงค์ที่แน่นอนว่า จะไปศึกษาแลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับกลุ่มหรือบุคคลในสถานที่ศึกษาดูงานอย่างไร จะเข้าไปศึกษาส่วนไหนบ้างเพื่อเป็นแนวทาง ให้คิดต่อถึงการวางแผนเอาประสบการณ์ที่ได้รับมาพัฒนาตนเองและชุมชนต่อไป

การให้แนวคิดก่อนไปศึกษาดูงานจริงใช้เวลาพบปะพูดคุยกันหลายครั้ง ในแต่ละครั้งจะมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองต้องการไปดู ในที่สุดที่ประชุมได้ตกลงเนื้อหาสำหรับศึกษาดูงานของกลุ่มแม่บ้านและสถานที่ดูงานดังนี้

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศูนย์สาธิตการตลาดและธนาคารข้าว บ้านหนองขาม ตำบลหนองหล่ม อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง สถานที่ศึกษาดูงานแห่งนี้ประสบผลสำเร็จในด้านการจัดองค์กรและการรวมกลุ่ม
2. โครงการสมุนไพรครบวงจร ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ
3. ไร่นาสวนผสมการเกษตรเพื่ออยู่เพื่อกินของ อาจารย์มานพ ประโคมรัมย์ หมู่ที่ 5 ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
4. บ่อปลาตาลเคี้ยวของนายไฟ ต้าคำ บ้านวังหม้อ ตำบลวังหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

หลังจากการศึกษาดูงาน ได้มีการประชุมสรุปผลการดูงานโดยจัดให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสไปศึกษาดูงาน ร่วมรับฟัง และร่วมกันสนทนาสรุปสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ ที่พบเห็นมา เพื่อเป็นการกระตุ้นให้กลุ่ม เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการหาแนวทางจัดกิจกรรมด้านอาชีพ เกิดความต้องการ การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพ ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นในการคิดหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ในระยะต่อมาจึงเกิดกิจกรรมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตามมาซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

กิจกรรมด้านอาชีพ

กิจกรรมด้านอาชีพที่ได้ดำเนินการเป็นลักษณะอาชีพเสริม เพราะชุมชนมีอาชีพหลักได้แก่การเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลอยู่แล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้เน้นให้ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมขึ้นเองหลังจากการพูดคุย และการให้การศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยให้การสนับสนุนด้านทรัพยากรและงบประมาณเท่าที่จำเป็น และเห็นว่าการมีความสามารถของชุมชนที่จะจัดหาเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังทัศนคติเกี่ยวกับการ

พึ่งตนเองของชุมชน กิจกรรมด้านอาชีพที่ได้ดำเนินการไปแล้ว มีทั้งที่ประสบผลสำเร็จมีการขยายกิจกรรมออกไป จนชาวบ้านสามารถทำเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว จนเป็นผลทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงสนใจเข้ามาเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มอาชีพที่ประสบผลสำเร็จด้วย และกลุ่มอาชีพที่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งผลของกิจกรรมทั้งสอง ด้านย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขหลายประการที่แตกต่างกันออกไป ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึง ปัจจัย เงื่อนไข หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลให้กลุ่มอาชีพประสบผลสำเร็จและไม่ประสบผลสำเร็จต่อไป

1. กิจกรรมร้านค้ากลุ่มแม่บ้าน

กิจกรรมนี้เกิดขึ้นหลังจากการได้ไปศึกษาดูงาน กลุ่มแม่บ้านเสนยิให้มีการจัดตั้งร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค เนื่องจากสภาพหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากตลาด สินค้าที่พ่อค้านำมาขายมีราคาแพง

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ร้านค้าเป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าเพื่ออุปโภค บริโภคที่จำเป็นให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป

หลักการ

กิจกรรมร้านค้ากลุ่มแม่บ้าน ดำเนินการโดยยึดหลักการร่วมลงทุนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านการจำหน่ายสินค้าเพื่ออุปโภค บริโภคที่จำเป็นในราคาที่ เป็นธรรมให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป

การดำเนินงาน

กลุ่มร้านค้านับเป็นกลุ่มแรกที่มีการจัดตั้งขึ้น ตามความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่มโดยแท้จริง จากการสังเกตตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมีผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มถึง 18 ราย

สมาชิกบางรายมีความตั้งใจจริงในการก่อตั้งร้านค้าร่วมกัน บางรายสมัครเป็นสมาชิก เพราะต้องการทำตามกลุ่ม บางรายเข้าร่วม เพราะเกรงใจผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนาม ของโครงการฯ หรือบางรายเข้าร่วมเพราะกลัวว่าตนเองจะเข้ากับคนอื่นไม่ได้ แต่ในที่สุดจากการพูดคุยสนทนาถึงวัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินการจัดตั้ง ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ ถอนตัวออกไป เนื่องจากเหตุผลหลายประการเช่น ไม่มีเงินซื้อหุ้น ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการจัดการ ไม่กล้าเสี่ยงลงทุนกลัวขาดทุน เพราะเคยมีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ โดยหน่วยงานของกรมป่าไม้มาจัดตั้งให้แต่ประสบการขาดทุนมาแล้ว ในที่สุดจึงเหลือสมาชิกที่มีความสมัครใจ และตั้งใจจริงในการร่วมจัดตั้งร้านค้าเพียง 8 ราย ที่มีความตั้งใจจริงในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านการจำหน่ายสินค้าเพื่อการอุปโภค บริโภค มีเงินร่วมลงทุนจากสมาชิก 1,000 บาท ทางกลุ่มร้านค้าได้ช่วยกันสร้างร้านค้าขึ้นจากวัสดุที่มีอยู่ในหมู่บ้าน โดยได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ดำเนินการจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นแก่การอุปโภค บริโภค แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป

ในการจัดตั้งตั้งแต่แรกจนถึงปัจจุบันประสบกับปัญหาหลายประการที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ปัญหาเงินทุน เนื่องจากสมาชิกมีจำนวนน้อย การระดมทุนจึงทำได้ไม่มาก มีเงินทุนเริ่มจัดตั้งจากสมาชิกเพียง 1,000 บาท ทางโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนสมทบให้อีก 800 บาท เมื่อมีเงินทุนน้อยสินค้าที่นำมาจำหน่ายก็ไม่เพียงพอกับความ ต้องการของสมาชิกและคนในชุมชน

นอกจากปัญหาเรื่องเงินทุนในการดำเนินการแล้ว ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรื่องระบบบัญชีซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ยากแก่การที่ชาวบ้านจะนำมาปฏิบัติ ปัญหาเรื่องระบบ การซื้อ-ขาย สินค้าซึ่งต้องอาศัยคนที่มีความตั้งใจจริง ซื่อสัตย์ อดทน เสียสละ มีความรับผิดชอบ มาดำเนินการ เมื่อขาดเงินทุน การซื้อสินค้ามาจำหน่าย ก็มีกำไรจากการขายน้อย ทางผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามได้เสนอให้ทางกลุ่ม ขอยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการเพิ่มอีก ปรากฏว่าทางกลุ่มยังไม่กล้าเสี่ยงที่จะกู้เงินมาลงทุน เนื่องจากมีปัญหาเรื่องการจัดทำบัญชีและการซื้อสินค้าเชื่อ เพราะที่ผ่านมามีการซื้อสินค้าเชื่อกันมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เมื่อประมาณเดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคมที่ผ่านมา ชาวบ้านเริ่มมีปัญหาข้าวไม่พอกิน ต้องซื้อข้าวจากพ่อค้าที่นำมาเร่ขายในหมู่บ้านซึ่งมีราคาแพง สมาชิกกลุ่มและชาวบ้านหลายคน เสนอให้กลุ่มร้านค้านำข้าวสารมาขาย เมื่อนำข้าวมาขายก็ประ

สพบัญหาการซื้อเชื่อ ทางกลุ่มขาดเงินทุนหมุนเวียน

อย่างไรก็ตามปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ทางกลุ่มได้มีการประชุมปรึกษาหารือกัน และตกลงกันเองในกลุ่มเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2535 เป็นการประชุมเพื่อสรุปปัญหาการดำเนินงานทั้งหมดหลังจากได้ดำเนินกิจกรรมมาแล้ว 1 ปี สภาพปัญหาที่พบคือ

1. ปัญหาเรื่องเงินลงทุน เงินลงทุนของกลุ่มมีน้อยทำให้ได้กำไรจากการขายสินค้าน้อย

2. ปัญหาการซื้อสินค้าเชื่อและไม่นำเงินมาชำระ เมื่อมีการทวงถามก็ไม่สามารถนำเงินมาใช้หนี้ได้

3. ผู้รับผิดชอบขายสินค้าไม่มีความสามารถในการจัดทำบัญชี กลุ่มร้านค้าได้ร่วมกันปรึกษาเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยเปลี่ยนตัวผู้จำหน่ายสินค้า ให้คำแนะนำเรื่องการจัดทำบัญชีง่าย ๆ แก่ผู้จำหน่ายสินค้า งดการให้เชื่อสินค้า สำหรับปัญหาเงินทุนนั้นเจ้าหน้าที่สนามได้แนะนำให้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาลงทุน แต่กลุ่มขอเวลาในการปรึกษาหารือกันในประเด็นนี้ จากปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลให้สมาชิก 5 รายถอนตัวออกจากกลุ่ม จึงเหลือสมาชิกที่ต้องการลงทุนดำเนินกิจกรรมต่อไปเพียง 3 ราย

กิจกรรมร้านค้ากลุ่มแม่บ้านนับว่าเป็นกลุ่มที่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

2. กลุ่มเลี้ยงปลา

ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งสนใจเรื่องการขุดบ่อเลี้ยงปลา ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาพื้นที่ร่วมกับกลุ่มสมาชิกกลุ่มนี้ ซึ่งมีสมาชิกทั้งสิ้น 8 คน ได้พูดถึงความจำเป็นและความเป็นไปได้ของการขุดบ่อเลี้ยงปลา เพราะในขณะนั้น (เดือนเมษายน) ที่หมู่บ้านประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำอย่างหนัก โดยเฉพาะ บึงบ้านนิตี (กลุ่มที่อยู่ติดกับถนนสายลำปาง-แพร่) ขาดทั้งน้ำกิน น้ำใช้ ชาวบ้านมีความเดือดร้อนกันทั่วไป จนบางครั้งถึงกับเกิดสภาพความขัด

แย่งระหว่างปีก่อนบ้าน อันเนื่องมาจากการแบ่งสรรปันส่วนน้ำซึ่งเป็นน้ำประปาภูเขาภายในหมู่บ้านไม่ทั่วถึงมาตลอด เดิมสมาชิกกลุ่มนี้มีถึง 12 คน หลังจากประสบปัญหา สมาชิกบางคนจึงถอนตัวออกไป เหลือสมาชิกที่ยืนยันความตั้งใจเดิมที่จะชุดบ่อเลี้ยงปลาเพียง 8 ราย สมาชิกที่เหลือทั้งหมดยืนยันว่า ในฤดูฝนถ้าไม่แห้งแล้งจนเกินไปสามารถเอาน้ำเข้าในบ่อเลี้ยงปลาได้ เพราะพื้นที่ที่จะชุดบ่ออยู่ใกล้แหล่งน้ำ

การพูดคุยถึงรายละเอียดของกิจกรรมที่จะทำร่วมกันของกลุ่มผู้สนใจเลี้ยงปลา มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันหลายครั้ง ทั้งที่เป็นการพูดคุยกันพร้อมหน้าในหมู่บ้านและการพูดคุยกันในกลุ่มเล็ก ๆ 2 - 3 คน ในระยะเริ่มต้นของการดำเนินงานกลุ่มเลี้ยงปลา กิจกรรมดำเนินไปช้ามาก มีสมาชิกหลายคนที่เจ้าหน้าที่สนามต้องคอยกระตุ้นเตือนเรื่องการชุดบ่อ ช่วงเวลาที่สมาชิกเริ่มชุดบ่อจนเสร็จสิ้นต้องใช้เวลาถึง 4 เดือน คือตั้งแต่เดือนมีนาคมจนถึงเดือนมิถุนายน 2534 จนในที่สุดการชุดบ่อของสมาชิกก็ได้บ่อปลารวมทั้งสิ้น 6 บ่อ บางรายก็ชุดบ่อเป็นของตนเอง บางบ่อร่วมกันทำบ่อละ 2 คน การเตรียมบ่อเป็นการเตรียมโดยใช้แรงงานของสมาชิกเองทั้งหมด และมีผู้เสนอให้ทำบ่อปลารวมของหมู่บ้านอีก 1 แห่ง เป็นบ่อธรรมชาติอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร

มีชาวบ้านหลายคนที่ต้องการจะเลี้ยงปลา แต่ไม่กล้าลงทุนชุดบ่อขอรอดูผลการเลี้ยงของคนอื่นก่อน เพราะที่หมู่บ้านนี้เคยได้รับการส่งเสริมให้ชุดบ่อเลี้ยงปลามาแล้วครั้งหนึ่ง โดยหน่วยงานของเกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงปลาถูกพันธุ์ปักกอย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากปลาเป็นโรคตาย ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้และขาดการติดตามจากเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาส่งเสริม

จากการพบปะพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มนี้ และเจ้าหน้าที่สนามของโครงการที่โครงการฯ เข้าไปให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงปลา สมาชิกกลุ่มเสนอความคิดเห็นว่าอยากได้พันธุ์ปลาที่เลี้ยงง่าย โตเร็ว ไม่ต้องการการเอาใจใส่มากนัก ไม่อยากเลี้ยงปลาถูก ซึ่งเคยประสบปัญหาในการเลี้ยงมาแล้ว แต่สมาชิก บางราย ยังยืนยันที่จะเลี้ยงปลาถูกอยู่ เช่น บ่อของนายเมืองซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มคนหนึ่ง ปล่อยปลาถูกไว้ 200 ตัว เขาพบว่าปลาในบ่อของเขาไม่เป็นโรค แต่ภายหลังพบปัญหาว่า ปลาที่เลี้ยงไว้ไม่ขยายพันธุ์ เมื่อจับมากิน

แล้วปลาก็หมดบ่อต้องซื้อลูกปลามาปล่อยใหม่ ดังนั้นสมาชิกส่วนใหญ่จึงตกลงใจที่จะเลี้ยงปลาใน ปลาใน ซึ่งขยายพันธุ์เองได้ เลี้ยงง่าย โตเร็ว เจ้าหน้าที่สนาม ได้เข้าไปให้คำแนะนำเรื่องการเตรียมบ่อ การใส่ปุ๋ยคอกลงในบ่อเพื่อเพิ่มอาหารตามธรรมชาติให้แก่ปลา ก่อนที่จะนำลูกปลามาเลี้ยงในบ่อ เจ้าหน้าที่สนามได้นำสมาชิกกลุ่มเลี้ยงปลาทั้งหมดไปศึกษาดูงานการเลี้ยงปลา และการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรท่านหนึ่ง ที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง สมาชิกมีความสนใจ และซักถามความเป็นมาของการเลี้ยงปลาและการทำเกษตรผสมผสานอย่างกว้างขวาง สิ่งที่สมาชิกกลุ่มเลี้ยงปลาไปพบเห็น นอกจากการเลี้ยงปลาคือการเพาะเห็ดนางฟ้า สมาชิกกลุ่มสนใจซักถามวิธีการเพาะเห็ด ต่อมาภายหลังการศึกษาดูงาน ได้เกิดกลุ่มสนใจการเพาะเห็ด ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามได้ประสานงานกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ นำกลุ่มสนใจการเพาะเห็ดเข้ารับการฝึกอบรม เรื่องการเพาะเห็ดที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาคเหนือเป็นเวลา 4 วัน

หลังจากการศึกษาดูงาน ได้มีการพบปะพูดคุยสรุปผลการดูงานอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน ได้มอบพันธุ์ปลาจำนวน 10,000 ตัว ให้แก่สมาชิกไปปล่อยในบ่อปลาของตนเอง และบ่อปลารวมของหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันดูแลและแบ่งปันผลผลิตกันเองในหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุมดูแล

กลุ่มเลี้ยงปลาประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากสภาวะความแห้งแล้ง ทำให้บ่อเลี้ยงปลาบางบ่อไม่สามารถปล่อยลูกปลาที่นำมาให้ได้ กลุ่มนี้จึงแก้ปัญหาโดยการนำเอาลูกปลาไปฝากเลี้ยงในบ่อที่มีน้ำ เมื่อฝนตกและน้ำเพียงพอแล้วจึงแบ่งลูกปลามาปล่อยในบ่อของตนเองต่อไป กลุ่มเลี้ยงปลาดำเนินกิจกรรมมาจนถึงเดือนเมษายน 2535 น้ำก็เริ่มแห้งอีก จึงทำให้น้ำในบ่อปลาของสมาชิก จำนวน 5 รายแห้งลง จึงต้องเลิกเลี้ยงปลาไปอีกช่วงเวลาหนึ่ง เหลือบ่อปลาที่สามารถเลี้ยงปลาได้ตลอดปีเพียง 2 บ่อ ภาพรวมของผลการดำเนินงานของกิจกรรมนี้พอจะสรุปได้ว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้กิจกรรมไม่ประสบผลสำเร็จในหัวข้อต่อไป

วิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้กิจกรรมไม่ประสบผลสำเร็จ

ผลของกิจกรรมกลุ่มเลี้ยงปลาอาจกล่าวได้ว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้พอจะวิเคราะห์ถึงสาเหตุใหญ่ ๆ ได้ 2 สาเหตุได้แก่

1. สาเหตุจากความแห้งแล้ง เนื่องจากในขณะที่มีการพูดคุยถึงความต้องการของสมาชิกในการที่จะรวมกลุ่มกันเลี้ยงปลา และสมาชิกตกลงใจที่จะลงมือขุดบ่อเลี้ยงปลานั้นเป็นช่วงที่เป็นฤดูแล้งฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน น้ำในลำห้วยสายต่าง ๆ ที่ไหลผ่านหมู่บ้านแห้งหมด การขุดบ่อเป็นไปด้วยความลำบากเพราะดินแข็งสมาชิกต้องใช้แรงงานของตนเองประกอบกับความไม่แน่ใจว่าจะมีน้ำเพียงพอที่จะใช้เลี้ยงปลาหรือไม่ ทำให้สมาชิกหลายรายเกิดความท้อแท้และเลิกล้มความตั้งใจที่จะขุดบ่อเลี้ยงปลา ผู้ที่ยังตั้งใจจะขุดบ่อต่อไปจึงเป็นผู้ที่มีพื้นที่ที่จะเลี้ยงปลาอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ และคาดว่าจะมีน้ำเพียงพอสำหรับการเลี้ยงปลาในฤดูฝนที่จะมาถึงอีกไม่กี่เดือนข้างหน้าเท่านั้น แต่ในที่สุดก็ประสบภาวะความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญของกลุ่มเลี้ยงปลา เมื่อปล่อยปลาไปได้ไม่นานน้ำก็แห้ง เหลือบ่อปลาที่จะจะมีน้ำ และสามารถเลี้ยงปลาต่อไปได้เพียง 2 บ่อ และบ่อปลาทั้ง 2 บ่อนี้เจ้าของบ่อปลาก็สามารถที่จะเลี้ยงปลาต่อไปได้

2. สาเหตุจากการขาดความมั่นใจของสมาชิก สาเหตุนี้เกิดขึ้นเนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้เคยได้รับการส่งเสริมให้มีการเลี้ยงปลามาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ประสบกับความล้มเหลวเพราะปลาเป็นโรคตาย และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่มาส่งเสริมก็ไม่ได้ติดตามร่วมแก้ไขปัญหให้กับชาวบ้าน สมาชิกของกลุ่มเลี้ยงปลาคนหนึ่งพาเจ้าหน้าที่สนามและผู้วิจัยไปดูบ่อปลาที่เคยขุดเลี้ยงปลาดุก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เขาแสดงความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า "เมื่อก่อนบ่อนี้ผมเลี้ยงปลาดุกก็อยู่โตเร็วดีมาก พอจะจับกินได้ปลาเป็นโรคตายหมด บ่อลุงตัวก็ตาย บ่อลุงปู่ก็ตาย" ผู้วิจัยได้ไปพูดคุยกับผู้ที่เคยเลี้ยงปลาดุกและไม่ประสบผลสำเร็จว่า เจ้าหน้าที่ที่มาส่งเสริมได้มาให้คำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร ทุกคนให้คำตอบทำนองเดียวกันว่า เจ้าหน้าที่ไม่ได้กลับมาให้คำแนะนำอะไรอีกเลยกลุ่มผู้เลี้ยงปลาทั้งหมดจึงเลิกล้มไป

จากสาเหตุ 2 ประการดังกล่าวข้างต้น สาเหตุจากความแห้งแล้งนับเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ส่งผลให้กลุ่มนี้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้ และเจ้าหน้าที่สนามเองก็ไม่สามารถรับประกันได้ว่าความแห้งแล้งจะไม่เกิดขึ้นอีก

3. กลุ่มอาชีพเพาะเห็ด

จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาดูงาน ทำให้ชาวบ้านได้รับประสบการณ์ตรงด้านการประกอบอาชีพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ กว้างขวางขึ้น กลุ่มสนใจการเพาะเห็ดก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการได้ไปศึกษาดูงาน ทางโครงการได้ประสานงานกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ ซึ่งในช่วงเวลานั้นมีการอบรมเรื่องการเพาะเห็ดอยู่แล้ว ส่งกลุ่มสนใจการเพาะเห็ดจำนวน 4 คน เข้าร่วมฝึกอบรม หลังจากที่มีสมาชิกกลุ่มเพาะเห็ดจำนวน 4 รายได้รับการฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ดจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือแล้ว ได้กลับมาทดลองทำการเพาะเห็ด โดยสร้างโรงเรือนเพาะเห็ดที่บริเวณโรงเรียนบ้านปางมะโอ มีนายเสถียร ศิรินันท์ ซึ่งเป็นครูที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มเพาะเห็ดเป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรม มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะเห็ดโดยเฉพาะเห็ดนางฟ้า เห็ดนางรม ไปสู่เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 18 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 12 คน โดยทางโครงการได้ให้ทุนสนับสนุนกิจกรรมนี้เป็นเงิน 1,248 บาท ผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งใช้เป็นอาหารให้แก่เด็กนักเรียนในโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน

เมื่อชาวบ้านได้เห็นความสำเร็จในการเพาะเห็ดจากทางโรงเรียนก็ได้มีการตื่นตัวและมีความต้องการที่จะทดลองทำการเพาะเห็ด มีการรวมกลุ่มกันแต่ละปึกบ้านโดยการกระตุ้นของเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันในลักษณะการลงทุนร่วมกันเพื่อซื้อวัสดุ อุปกรณ์บางส่วน วัสดุส่วนใหญ่ที่นำมาใช้เป็นส่วนผสมได้แก่ขี้เสือบ หาได้จากหมู่บ้านใกล้เคียงที่ทำอาชีพแกะสลักชาวบ้านไม่ต้องซื้อวัสดุส่วนนี้ ทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลง (ต้นทุนการผลิตถุงละประมาณ 90 สตางค์ถึง 1 บาท) และวัสดุอุปกรณ์บางส่วนทาง

โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนได้ให้การสนับสนุน ลักษณะการให้การสนับสนุน แก่กลุ่มอาชีพนั้น ไม่ได้ให้การสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ทุกอย่างเนื่องจากต้องการสร้างแนวคิด ในการพึ่งตนเองให้แก่ชุมชนให้มากที่สุด ซึ่งก็ได้ผลในระดับหนึ่งเห็นได้จากชาวบ้านได้แสดง ออกซึ่งศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ในกิจกรรมครั้งนี้ นอกจากนั้นยังได้สนับสนุนให้กลุ่ม เพาะเห็ด ได้ใช้ประโยชน์จากบุคคลากรในชุมชนที่มีความรู้เรื่องการเพาะเห็ด มาเป็น วิทยากรให้กับแต่ละกลุ่ม

กิจกรรมการเพาะเห็ดนี้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันแต่ละป๊อกบ้าน ได้แก่กลุ่มป๊อก บ้านใต้ มีสมาชิก 5 คน มีนายน้อย ใจสาเป็นหัวหน้ากลุ่ม ป๊อกบ้านลุ่มมีสมาชิก 6 คนมี นายปู้ด วงศ์ป้อเป็นหัวหน้ากลุ่ม สำหรับป๊อกบ้านบนมีผู้สนใจการเพาะเห็ดเพียง 2 ราย คือนายโกด สายวงศ์โย ได้ไปร่วมเพาะเห็ดกับกลุ่มบ้านลุ่ม และนางติ่ม ศิริพันธ์ได้ลงทุน ทำการเพาะเห็ดเองและประสบผลสำเร็จในเวลาต่อมา การกล่าวถึงกิจกรรมการเพาะ เห็ด ผู้วิจัยจะได้นำเสนอกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม เพราะกิจกรรมนี้ชาวบ้านให้ความสนใจ และรวมกลุ่มกิจกรรมของตนเองในแต่ละป๊อกบ้านตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

การเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านใต้

กลุ่มบ้านใต้เป็นกลุ่มหนึ่งที่สนใจการเพาะเห็ด เพราะได้เห็นกิจกรรมการ เพาะเห็ดที่โรงเรียนได้ผลดี กลุ่มนี้ได้พูดคุยปรึกษาหารือถึงความเป็นไปได้ในการทำ กิจกรรมการเพาะเห็ดร่วมกัน โดยมีเจ้าหน้าที่สนามเป็นผู้คอยให้คำปรึกษา ในการพูดคุยกับ กลุ่มเพาะเห็ดบ้านใต้ เจ้าหน้าที่สนามได้พยายามชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม เพราะสมาชิกกลุ่มเพาะเห็ดกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีฐานะ ยากจน มีเพียงหัวหน้ากลุ่มเท่านั้นที่มีฐานะค่อนข้างดี ในจำนวนสมาชิกทั้งหมดของกลุ่มมี สมาชิก 1 คนที่เคยไปทำอาชีพขายบริการทางเพศมาแล้ว

กิจกรรมการเพาะเห็ดครั้งแรกของกลุ่มนี้เริ่มทำเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2534 มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 5 คน กิจกรรมเริ่มต้นด้วยการฝึกหัดการเพาะเห็ด เนื่องจากกลุ่มนี้

ยังไม่มีผู้เข้ารับการอบรมเรื่องการเพาะเห็ด ผู้นำกลุ่มได้ไปประสานงานกับนายเสถียร ศิริพันธ์ซึ่งเป็นครูที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และเคยเข้ารับการอบรมเรื่องการเพาะเห็ดจาก ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือมาแล้ว มาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่สมาชิกทั้งเรื่องของการเพาะเห็ด การสร้างโรงเรือนตลอดจนการดูแลรักษา กิจกรรมนี้ใช้เวลา 6 วันจึงแล้วเสร็จ

หลังจากการฝึกอบรมและทำกิจกรรมการเพาะเห็ดร่วมกันแล้ว กลุ่มได้ผลิตผลผลิตจากกิจกรรมเป็นถุงเห็ดเพาะที่เย็บเชื้อแล้ว และพร้อมที่จะให้ผลผลิตจำนวน 560 ถุง สมาชิกแต่ละคนนำถุงเห็ดไปดูแลรักษาที่บ้าน โดยสร้างโรงเรือนในบริเวณบ้านของตนเอง ครั้งแรกเคยมีสมาชิกผู้หนึ่งเสนอความคิดว่าควรสร้างโรงเรือนรวมกันจุดเดียว และนำถุงเห็ดมาดูแลรักษาร่วมกัน แต่สมาชิกส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดอันนี้เพราะเห็นว่ายุ่งยาก เรื่องการดูแลรักษาและการแบ่งปันผลผลิต กลุ่มนี้จึงตกลงที่จะแยกเห็ดไปดูแลรักษาที่บ้านของตนเอง

กิจกรรมการเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านใต้ให้ผลผลิตภายในอีก 1 เดือนต่อมา สมาชิกนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคในครอบครัว และเหลือขายภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อการเพาะเห็ดให้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจกลุ่มนี้จึงได้ร่วมกันทำการเพาะเห็ดอีกครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2535 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการทำงานในไร่นาแล้ว การเพาะเห็ดครั้งที่ 2 นี้ มีผู้มาเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มเป็น 10 คน สมาชิกได้ลงทุนร่วมกันเช่นเดียวกับครั้งแรก สำหรับวิธีการที่ใช้วิธีการสอนกันเองภายในกลุ่มมีนายน้อย ใจสา เป็นผู้แนะนำวิธีการทำตามขั้นตอนต่าง ๆ ใช้เวลาในการทำ 10 วัน ได้ผลผลิตเป็นก้อนเห็ดที่พร้อมจะนำไปเพาะในโรงเพาะจำนวน 2,000 ถุง

การเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านลุ่ม

กิจกรรมการเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านลุ่มครั้งแรกจัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2535 มีผู้สนใจการเพาะเห็ดครั้งแรก 6 คน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นชาย 2 คน หญิง 4 คน ในจำนวนนี้มีเด็กผู้หญิงวัยรุ่นที่เคยออกไปรับจ้างทำงานขายของหน้าร้านและทำงานบ้านในเมืองมาแล้วเข้าร่วมกิจกรรมด้วย สมาชิกทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ มี

นายปู้ต วงศ์ป้อ ผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมเรื่องการเพาะเห็ดและเคยไปศึกษาดูงานเรื่องการเพาะเห็ดมาแล้วเป็นผู้นำกลุ่ม นอกจากนั้นสมาชิกที่เข้าร่วม 1 คนคือนายโกด สายวงศ์โย เป็นคนที่อาศัยอยู่ป้อมบ้านบนมาขอเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ลักษณะของสมาชิกกลุ่มเพาะเห็ดกลุ่มนี้เหมือนกับกลุ่มบ้านใต้คือส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะยากจน ทางโครงการจึงได้ให้การสนับสนุนวัสดุบางอย่างที่เกินความสามารถของสมาชิกที่จะจัดหาได้เพื่อแบ่งเบาภาระและให้ผู้ที่มีฐานะยากจนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

การเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านลุ่มนี้ ใช้วิทยากรจากคนในชุมชนเอง คือนายปู้ต วงศ์ป้อ และนายโกด สายวงศ์โย ผู้ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ดจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือมาแล้วเป็นอย่างดี เมื่อเสร็จกิจกรรม สมาชิกได้ก้อนเห็ดที่เพาะเชื้อแล้วคนละ 100 ถุง สมาชิกแต่ละคนนำไปดูแลรักษาที่บ้าน โดยสร้างโรงเรือนของตนเองเป็นเอกเทศ ในเวลา 1 เดือนต่อมาเห็ดได้เริ่มให้ผลผลิต สมาชิกมีความพอใจกับผลผลิตที่ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะนำมาประกอบอาหารรับประทานในครอบครัวที่เหลือก็ขายให้แก่ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

ต่อมาเมื่อสมาชิกได้เห็นผลสำเร็จของกิจกรรมการเพาะเห็ด ได้ร่วมกันเพาะเห็ดเพิ่มขึ้นอีกหลายครั้ง และมีชาวบ้านคนอื่น ๆ ขอเข้าร่วมกิจกรรมการเพาะเห็ดอีกหลายราย บางรายก็จับกลุ่มกันในหมู่ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดร่วมกันทำการเพาะเห็ด บางรายเช่น นายถั่ว เครื่องผง ได้ลงทุนทำการเพาะเห็ดเองโดยขอยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนในกิจกรรมนี้

การเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านบน

ครั้งแรกกลุ่มบ้านบนมีผู้สนใจการเพาะเห็ดเพียง 2 ราย คือ นายโกด สายวงศ์โย และนางตี๋ม คีรินันท์ นายโกดได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเพาะเห็ดบ้านลุ่มและต่อมาได้ขยายการเพาะเห็ดออกไปโดยลงทุนทำการเพาะเห็ดเพิ่มมากขึ้น และนอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่ทดลองทำการเพาะเห็ดชนิดอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเห็ดที่กลุ่มอื่น ๆ ทำการเพาะ เช่นทดลองนำเอาเห็ดหูหนู เห็ดเป่าฮื้อ มาทำการเพาะซึ่งก็ให้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจมี

สมาชิกกลุ่มเพาะเห็ดรายอื่น ๆ นำมาเลียนแบบ ส่วนนางตี๋มี ศิริพันธ์สนใจการเพาะเห็ดมาตั้งแต่เริ่มต้น ได้ลงทุนทำการเพาะเห็ดเองเนื่องจากมีฐานะดีพอสมควร ต่อมาเมื่อญาติพี่น้องและคนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงเห็นความสำเร็จขอเข้าร่วมกิจกรรมด้วยจำนวน 6 ราย

ภาพรวมของกิจกรรมการเพาะเห็ด นับได้ว่าประสบผลสำเร็จค่อนข้างสูง ชาวบ้านหันมาให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงต้นปี พ.ศ.2535 ซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านว่างจากการทำการเกษตร มีผู้สนใจทำการเพาะเห็ดทั้งสิ้น 23 ราย แบ่งเป็นผู้ที่สนใจทำการเพาะเห็ดรายย่อยคือ เพาะเห็ดเพื่อให้มีพอสสำหรับการบริโภคภายในครอบครัวเหลือขายบ้างเล็กน้อย คนละประมาณ 100-200 ถุงจำนวน 19 ราย กลุ่มนี้จะมีรายได้จากการขายเห็ดวันละประมาณ 5 - 10 บาท ที่เหลือจำนวน 4 รายทำการเพาะเห็ดเพื่อขายรายละประมาณ 1,000-2,000 ถุง กลุ่มนี้มีรายได้จากการขายวันละประมาณ 60 - 70 บาท เห็ดที่เพาะแต่ละครั้งจะให้ผลผลิตนานประมาณ 5 - 6 เดือน สมาชิกบางรายได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนเพาะเห็ดเพื่อเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ผลผลิตที่ได้นำมาบริโภคและจำหน่ายภายในหมู่บ้าน และมีแนวโน้มว่ากลุ่มเพาะเห็ดจะขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมีพ่อค้าจากภายนอกหมู่บ้านที่เข้ามาซื้อของป่ามาติดต่อขอซื้อผลผลิตหลายราย เป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านสนใจทำการเพาะเห็ดเพิ่มมากขึ้น นอกจากความสำเร็จหลัก ๆ ที่เกิดขึ้น ยังพบประเด็นที่น่าสนใจ จากกิจกรรมการเพาะเห็ดหลายประเด็น ดังนี้

1. ความตื่นตัวของผู้หญิงในการเข้าร่วมกิจกรรม การเพาะเห็ดของแต่ละกลุ่มมีผู้ชายเข้าร่วมเพียง 1 - 2 คนเท่านั้น และจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม นอกจากนั้นในการทำงานหัวหน้ากลุ่มจะเป็นผู้บอก/แนะนำวิธีการผสมส่วนผสมต่าง ๆ วิธีการนึ่งตามที่วิทยากรเคยแนะนำมาแล้ว ส่วนงานอื่น ๆ เช่น ตักน้ำ ผสมเชื้อเลี้ยงเข้ากับส่วนผสมอื่น ๆ อัดส่วนผสมลงในถุง ปิดปากถุงตลอดจนการขนถุงเห็ดไปนึ่ง และขนมาเก็บเมื่อนึ่งเสร็จแล้ว จะเป็นงานของผู้หญิงทั้งสิ้น บางครั้งจะมีผู้ชายที่เป็นสามีของสมาชิกที่ท่าเห็ดมาร่วมพูดคุยอยู่ห่าง ๆ แต่ไม่ได้เข้ามาร่วมทำกิจกรรมด้วย จากการพูดคุยกับผู้ชายที่เป็นสามีของสมาชิกคนหนึ่งที่เขาเข้ามาดู และพูดคุยกับกลุ่มเพาะเห็ดขณะที่ทำกิจกรรมกันอยู่ถึงประเด็นที่เขาไม่เข้าร่วมกิจกรรม เขาแสดงความคิดเห็นว่า "งานอย่างนี้เป็นงานจุกจิกควรให้ผู้หญิง

ทำมากกว่า" เด็กหนุ่มคนหนึ่งที่เขามาร่วมสนทนาด้วยกล่าวว่า "งานในร่มที่ทำอยู่กับบ้านอย่างนี้ผู้ชายเขาไม่ทำกัน ผู้ชายต้องออกไปทำงานนอกบ้านที่เป็นงานหนักกว่า"

2. การยอมรับของชาวบ้านต่อหญิงที่เคยไปทำอาชีพขายบริการมาแล้ว กล่าวคือในการทำกิจกรรมการเพาะเห็ดของกลุ่มบ้านนี้ มีเด็กผู้หญิงที่เป็นลูกของสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มที่ไปทำอาชีพขายบริการทางเพศแล้วกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงสงกรานต์ เข้าร่วมกิจกรรมด้วย การเข้าร่วมกิจกรรมของเธอสังเกตเห็นว่า ในวันแรกของการทำกิจกรรมเธอยังไม่ได้เข้าร่วมเพียงแต่เข้ามายืนดูอยู่ห่าง ๆ บางครั้งก็เข้ามาพูดคุยหยอกล้อกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในวันที่ 2 ของการทำกิจกรรมเธอได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่ม มีการพูดคุยหยอกล้อจากสมาชิกคนอื่น ๆ ว่า "จะทำเป็นหรือ" การเข้าร่วมกิจกรรมของเธอเป็นการเข้าร่วมในระยะเวลาดสั้น ๆ อีก 3 วันต่อมาผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการทำงานของกลุ่มเพาะเห็ดกลุ่มนี้อีกครั้งหนึ่ง พบว่าเด็กผู้หญิงคนดังกล่าวได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเหมือนกับสมาชิกคนอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่า เด็กสาวที่เคยออกไปทำอาชีพขายบริการทางเพศมาแล้วมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมด้านอาชีพที่ชุมชนจัดขึ้น และได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเหมือนสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน

3. การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน พบว่ามีญาติพี่น้องของสมาชิกกลุ่มเพาะเห็ดจากหมู่บ้านอื่น เช่น จากบ้านมาย บ้านหลายดอย ขอเข้าร่วมกิจกรรมการเพาะเห็ดด้วย ก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านอาชีพระหว่างชุมชน โดยผ่านระบบเครือข่ายที่มีอยู่แล้วระหว่างชุมชนใกล้เคียง

วิเคราะห์เงื่อนไขที่ส่งผลให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จ

จากความสำเร็จของกิจกรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอจะวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขที่ส่งผลให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จได้ดังนี้

1. เงื่อนไขจากประสบการณ์ที่ได้รับ กลุ่มเพาะเห็ดมีประสบการณ์จากการศึกษาดูงาน และมีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ ประสบการณ์จากกิจกรรมทั้ง 2 ลักษณะนี้ ตลอดจนการกระตุ้นส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่สนามที่อยู่ในพื้นที่ เป็นแรงจูงใจให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมของกลุ่มอาชีพนี้
2. เงื่อนไขของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน วัสดุส่วนใหญ่ ได้แก่ ขี้เลื่อย ที่นำมาใช้ในการเพาะเห็ดเป็นวัสดุที่หาง่าย ได้มาโดยไม่ต้องซื้อ ทำให้การลงทุนค่อนข้างต่ำ สมาชิกที่มีฐานะยากจนก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้
3. เงื่อนไขของช่วงเวลา การเพาะเห็ดสามารถให้ผลผลิตภายหลังจากการลงทุนเพียง 1 เดือน ซึ่งนับว่าผลผลิตที่ได้รับรวดเร็วเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่น ๆ จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้าน
4. แรงจูงใจในเรื่องตลาด ตามปกติในหมู่บ้านมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อของป่าเป็นประจำอยู่แล้ว พ่อค้าเหล่านั้นเมื่อมาพบเห็นการเพาะเห็ดของชาวบ้านจึงซื้อผลผลิตจากชาวบ้านไปดัดยในราคาที่ชาวบ้านพอใจ จึงเป็นแรงจูงใจให้กลุ่มขยายการเพาะเห็ดออกไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้ในละแวกหมู่บ้านใกล้เคียงยังไม่มีการทำอาชีพนี้ ชาวบ้านสามารถนำผลผลิตไปขายได้มาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งที่อาหารเริ่มหายากขึ้น

4. กิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน

กิจกรรมกองทุนหมู่บ้านเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับกิจกรรมด้านอาชีพ เริ่มจัดตั้งเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2534 การจัดตั้งกองทุนนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพากลับหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านไปศึกษาดูงาน อีกทั้งได้รับการสนับสนุนเงินกองทุนจากโครงการฯ และการกระตุ้นจากเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมการออมของสมาชิก
2. เพื่อให้กองทุนเป็นแหล่งเงินทุนในระดับท้องถิ่นช่วยเหลือสมาชิกที่ขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพ

หลักการ

กิจกรรมนี้มีหลักการกว้าง ๆ ว่า ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกจะนำเงินมาสะสมกับกองทุนเดือนละ 1 ครั้ง โดยจะสะสมเดือนละเท่าใดก็ได้และสะสมอย่างสม่ำเสมอตามที่ได้ตกลงจำนวนเงินสัจจะสะสมไว้กับกองทุนในครั้งแรก เมื่อสมาชิกมีการสะสมเงินเข้ามาในกองทุนครบ 1,000 บาทจะมีเงินสมทบจากโครงการฯให้อีก 2,500 บาท จนกว่าจะครบตามจำนวนเงินที่โครงการฯกำหนดไว้ เมื่อมีเงินสะสมในกองทุนจำนวนหนึ่งแล้วก็จะนำเงินสะสมออกมาให้สมาชิก หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกก็ยืมไปประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว การบริหารเงินกองทุนเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการกองทุนซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกกองทุน

กระบวนการจัดตั้ง

การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านครั้งนี้ มีการประชุมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันหลายครั้งก่อนที่จะมีการก่อตั้ง โดยที่ชาวบ้านจะเป็นฝ่ายแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ เป็นผู้สรุปเสนอแนะประเด็นต่าง ๆ ที่ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น

ต่อการจัดตั้งกองทุนในที่ประชุมชาวบ้าน ตลอดจนสอดแทรกแนวความคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อการพึ่งตนเอง ในการแสดงความคิดเห็นมีทั้งผู้ที่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วย จนในที่สุดมีชาวบ้านจำนวน 21 คน เห็นด้วยกับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและลงชื่อสมัครเป็นสมาชิก ในจำนวนนี้มีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้ที่เคยมีประสบการณ์เข้าร่วมฝึกอบรมกับกิจกรรมสหกรณ์เครดิตยูเนียนและเคยเป็นประธานสหกรณ์เครดิตยูเนียนระดับหมู่บ้านมาแล้วเข้าร่วมเป็นกำลังสำคัญของกองทุน มีการให้สัจจะสะสมทรัพย์กับกองทุนตามแต่กำลังทรัพย์ของแต่ละคน และทำการคัดเลือกคณะกรรมการบริหารเงินกองทุนจำนวน 6 คน ประกอบด้วย

ประธานกรรมการ	1 คน
กรรมการ	2 คน
กรรมการและเลขานุการ	1 คน
กรรมการและเหรัญญิก	1 คน
กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก	1 คน

ต่อมาคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้ร่วมกันร่างระเบียบกองทุนขึ้น โดยมีผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ คอยให้คำปรึกษา เมื่อร่างระเบียบเกี่ยวกับกองทุนเสร็จเรียบร้อย คณะกรรมการได้เสนอระเบียบกองทุน หมู่บ้านให้สมาชิกรับทราบในที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน

ในการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านนี้ได้พยายามเน้นให้เป็นกระบวนการจัดการ โดยชาวบ้านเองให้มากที่สุด ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ ที่เข้าไปทำงานในพื้นที่จะเป็นเพียงผู้ชี้แนะประเด็นที่คณะกรรมการ และสมาชิกกองทุนไม่ทราบหรือยังไม่เข้าใจเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกเกิดการมีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ร่วมปฏิบัติกิจกรรม ร่วมแก้ปัญหา และสุดท้ายคือการร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรม

ประเด็นของการร่วมกันแก้ไขปัญหา เป็นประเด็นสำคัญที่จะขอหยิบยกมาพูดถึง เพราะตั้งแต่เริ่มต้นก่อตั้งกองทุนจนถึงปัจจุบัน ประสบปัญหาหลายด้าน เช่นปัญหาการที่

สมาชิกไม่นำเงินมาสะสมตามกำหนดเวลา ปัญหาการกู้ยืมเงินไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ ปัญหาการขาดสะสมเงินอันเนื่องมาจากสมาชิกหลายคนขาดระวางว่า เมื่อมีการปล่อยเงินให้สมาชิกกู้ยืมไปแล้วสมาชิกที่กู้ยืมเงินไปจะไม่นำเงินมาคืนกองทุน เพราะปัญหานี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วครั้งที่สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการผลิตของอำเภอ ได้มาชักชวนให้ชาวบ้านเข้าเป็นสมาชิกและปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้านในรูปแบบต่าง ๆ ยังมีชาวบ้านหลายคนไม่ยอมคืนนี้ให้แก่สหกรณ์ สมาชิกส่วนใหญ่จึงเกรงว่าจะเกิดปัญหานี้ขึ้นกับกองทุนอีก ปัญหาเหล่านี้ทำให้คณะกรรมการกองทุนต้องทำงานอย่างหนัก และได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในการที่จะวางระเบียบเกี่ยวกับการกู้ยืมเงินให้รัดกุมยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังได้มีการพูดคุยกันในกลุ่มสมาชิกด้วยกันเองถึงการแก้ไขปัญหานี้

ผลของกิจกรรมเมื่อดำเนินการไปแล้วระยะหนึ่ง มีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากเมื่อเริ่มก่อตั้งเพียง 21 คน เพิ่มเป็น 40 คน กองทุนสามารถเป็นแหล่งเงินทุนในระดับชุมชน ให้สมาชิกกู้ยืมเงินไปเป็นทุนในการประกอบอาชีพซึ่งส่วนใหญ่สมาชิกจะกู้ยืมไปเป็นทุนในการทำอาชีพเพาะเห็ด ทำสวนถั่ว สวนยาสูบและค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น นอกจากนั้นกองทุนยังมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือสมาชิกที่เจ็บป่วยโดยให้สิทธิในการกู้ยืมเงินเพื่อการรักษาพยาบาลโดยไม่เสียดอกเบี้ยอีกด้วย นับว่ากิจกรรมนี้ประสบผลสำเร็จพอสมควรในระดับหนึ่ง

วิเคราะห์เงื่อนไข/ปัจจัยที่ส่งผลให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จ

กิจกรรมกองทุนหมู่บ้านเป็นกิจกรรมหนึ่งที่น่าจะกล่าวได้ว่าประสบผลสำเร็จพอสมควร สังเกตได้จากการที่กองทุนมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจากเดิม 21 คน เป็น 40 คน เมื่อระยะเวลาดำเนินการผ่านไปแล้ว 1 ปี ทั้งนี้มีเงื่อนไข/ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จได้แก่

1. ปัจจัยจากภายนอก ได้แก่ตัวบุคคล (ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการ) ที่เข้ามากระตุ้นให้เกิดกิจกรรมของกองทุนหมู่บ้าน ตลอดจนเงินสมทบกองทุนจากโครงการฯ ที่มีมาสมทบให้เป็นแรงจูงใจให้เกิดการออมของสมาชิก

2. เงื่อนไขของวิธีการจัดตั้งกองทุน การจัดตั้งกองทุนใช้วิธีการให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มจัดตั้ง ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกมั่นใจว่ากองทุนเป็นของสมาชิกทุกคน อีกประการหนึ่งคือการนำเงินจากภายนอกมาสมทบให้กับกองทุนมีเงื่อนไขว่าสมาชิกต้องออมเงินเข้ามาในกองทุนจำนวนหนึ่งก่อนองค์กรจากภายนอกจึงจะสมทบเงินให้ กองทุนจึงเติบโตขึ้นอย่างช้า ๆ ด้วยความร่วมมือจากสมาชิกภายในชุมชนและความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ร่วมกัน

3. ปัจจัยจากภายในชุมชน ในชุมชนมีตัวบุคคลและองค์กรอันได้แก่ บุคคลที่เคยมีบทบาทในกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน (สหกรณ์เครดิตยูเนียน) และองค์กรปกครองของชุมชนที่ให้ความสนับสนุนในกิจกรรมอยู่พอสมควร เมื่อบุคคลและองค์กรเหล่านั้นได้รับการกระตุ้นและส่งเสริมจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่องและจริงจังจึงทำให้บุคคลและองค์กรชุมชนดังกล่าว กลายเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้กิจกรรมกองทุนหมู่บ้านดำเนินไปด้วยดี

5. กิจกรรมในโรงเรียน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเตรียมตัวนักเรียน ด้านการประกอบอาชีพ ก่อนจบการศึกษาภาคบังคับ และไม่ได้ศึกษาต่อ ให้มีอาชีพและรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว
2. ให้การศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการย้ายถิ่นการเข้าไปทำงานในเมือง การแนะแนวด้านการศึกษาต่อ

หลักการ

กิจกรรมในโรงเรียนเน้นจัดกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ 6 ปีการศึกษา 2534 (ไม่เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เพราะรับเด็กเข้าเรียนปีเว้นปี) กิจกรรม

ที่ดำเนินการมี 2 ลักษณะคือ กิจกรรมด้านการศึกษาและกิจกรรมด้านอาชีพ การจัดกิจกรรม จัดสัปดาห์วันสัปดาห์ใช้เวลาจัดครั้งละ 1-2 ชั่วโมง โดยจัดส่งวิทยากรมาให้การศึกษา อย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมที่ดำเนินการ

กิจกรรมที่ได้เข้าไปดำเนินการกับเด็กนักเรียน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมทางด้านอาชีพ และกิจกรรมด้านการศึกษา ทั้งนี้ในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งทั้ง ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ ได้เข้าไปประสานงานกับคณะครู - ภารโรงโรงเรียนบ้านปางมะโอตลอดจนผู้ปกครองของเด็กนักเรียนอย่างใกล้ชิด แต่ลักษณะการให้ความร่วมมือที่ได้รับจากทางโรงเรียนยังไม่ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะคณะครูส่วนใหญ่รวมทั้งครูใหญ่มาทำการสอนอยู่ในโรงเรียนในลักษณะเช้าไป-เย็นกลับ มีครูเพียงคนเดียวที่เป็นคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีปัญหาเกี่ยวกับเวลาเพราะเด็กต้องเรียนหนังสือเต็มเวลา การเข้าไปทำกิจกรรมกับเด็กนักเรียนจึงต้องขอแบ่งเวลาจากการเรียนการสอนตามปกติของครูมาทำกิจกรรม หรือบางครั้งต้องใช้เวลาในวันเสาร์ - อาทิตย์ ซึ่งบางครั้งก็ประสบปัญหาเนื่องจากผู้ปกครองต้องใช้แรงงานเด็กในการช่วยเหลืองานบ้านหรืองานในไร่ นา ดังนั้นการจัดกิจกรรมต้องยืดหยุ่นเวลาตามสมควร

1. กิจกรรมด้านอาชีพ จุดมุ่งหมายของกิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมตัวเด็กนักเรียนที่จะจบการศึกษาภาคบังคับและไม่ได้ศึกษาต่อ ให้มีแนวทางในการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว กิจกรรมด้านอาชีพที่จัดมีทั้งเนื้อหาทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติเพื่อให้เด็กนักเรียนได้รับทั้งความรู้และประสบการณ์จริงจากการปฏิบัติในกิจกรรมด้านอาชีพที่นักเรียนสนใจ มีการใช้สื่อประกอบทั้งที่เป็นสื่อบุคคล แผนภาพ หนังสือ วิดีทัศน์ เพลง เกมส์ นิทาน ตามความเหมาะสมกับสภาพความพร้อมของเด็กนักเรียน กิจกรรมที่จัดประกอบด้วย

1.1 กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้เด็กนักเรียนมีประสบการณ์ทางด้านอาชีพหลาย ๆ อาชีพ ผู้วิจัยจึงได้ประสานงานกับทางโรงเรียนและผู้ปกครองของเด็กนักเรียน จัดกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์สำหรับเด็กนักเรียนขึ้น สัตว์ที่นำมาเลี้ยงได้แก่ ไก่ และกระต่ายเพราะสัตว์ทั้ง 2 ชนิดนี้เป็นสัตว์ที่ดูแลรักษาง่าย ต้องการการเอาใจใส่ไม่มากนัก และเหมาะกับสภาพของชุมชน ผู้วิจัยได้เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ทั้งที่เป็นความรู้ทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติควบคู่กันไป

การให้ความรู้ด้านทฤษฎีมีการนำสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อแผ่นภาพ วีดิทัศน์ หนังสือ เพลง เกมส์ มาใช้ประกอบการให้ความรู้เพื่อให้เหมาะสมกับวัย และพัฒนาการของเด็ก โดยขอความร่วมมือจากครูผู้สอนมาช่วยจัดกิจกรรมในชั้นเรียน เพื่อให้การเรียนการสอนมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กิจกรรมนี้ได้รับความร่วมมือจากคณะครูเป็นอย่างดีเพราะกิจกรรมที่จัดตรงกับหลักสูตรการเรียนการสอนในชั้นเรียนปกติของนักเรียนอยู่แล้ว

สำหรับในภาคปฏิบัติ ในระยะแรกของการจัดกิจกรรม ทางคณะครู นักเรียน และผู้วิจัยได้แสดงความคิดเห็นตรงกันว่า จะสร้างเล้าไก่และกรงกระต่ายไว้ที่บริเวณโรงเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนได้ช่วยกันดูแลและฝึกปฏิบัติกิจกรรมไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึงได้ขอความร่วมมือจากผู้ปกครองนักเรียน มาสร้างเล้าไก่และกรงกระต่าย ที่บริเวณโรงเรียน กิจกรรมนี้ ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไก่และกระต่ายจากโครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนเช่นเดียวกับกิจกรรมการเพาะเห็ด เมื่อกิจกรรมดำเนินการไปได้ระยะหนึ่งก็ประสบปัญหาหลายประการได้แก่

- ปัญหาการดูแลเอาใจใส่ ปัญหานี้เกิดขึ้นในช่วง วันเสาร์ - อาทิตย์ ที่นักเรียนไม่ได้มาโรงเรียนและช่วงเวลาปิดภาคเรียน ซึ่งนักเรียนจะต้องไปช่วยผู้ปกครองทำงานในไร่-นา ทำให้การเอาใจใส่ดูแลไม่สม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะมีการจัดแบ่งเวรให้นักเรียนมาดูแลสัตว์เลี้ยงแต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้

- ปัญหาด้านบุคลากรของทางโรงเรียน เนื่องจากคณะครูส่วนใหญ่เป็นคนที่ไม่

ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มาทำงานเข้าไป เย็นกลับ มีครูเพียงคนเดียวที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมได้ในเวลาที่จำกัด ดังนั้นการจัดกิจกรรมในระยะยาวจึงประสบปัญหา ด้านบุคลากรที่จะเข้าร่วมกิจกรรมอย่างจริงจัง ประกอบกับคณะครูเห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้น เป็นกิจกรรมที่เกินขอบเขตของการเรียนการสอนในชั้นเรียนปกติ และยังไม่เห็นความสำคัญ ของกิจกรรมเท่าที่ควร

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ปรึกษากับทางโรงเรียนและผู้ปกครอง เพื่อที่จะปรับปรุงวิธีการเสียใหม่ โดยจัดให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นำไก่ไปเลี้ยงดู แลรักษาที่บ้าน ให้ผู้ปกครองร่วมมือในการสร้างเล้าไก่ที่บ้านของนักเรียนเอง และจัดส่ง วิทยากรไปให้ความรู้เป็นระยะ ๆ ถึงวิธีการดูแลรักษา การให้ภูมิคุ้มกัน ตลอดจนจัดทำ ตารางการให้ภูมิคุ้มกันแก่ไก่ที่เลี้ยง ด้วยวิธีการนี้จึงทำให้เด็กมีความรับผิดชอบและมีความรู้ สึกเป็นเจ้าของ เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปติดตามกิจกรรมนี้จึงพบว่าเด็กมีการดูแลเอาใจใส่ไก่ ของตนเป็นอย่างดี มีเด็กนักเรียนเพียง 1 รายที่ไม่สามารถดูแลเอาใจใส่ไก่ที่นำไปเลี้ยง ได้ เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปติดตามสอบถามได้ทราบข้อมูลว่า เด็กไม่ได้อยู่กับพ่อ-แม่เนื่อง จากพ่อเสียชีวิต แม่แต่งงานใหม่ไปอยู่ที่บ้านสามี เด็กต้องอาศัยอยู่กับพี่สาวอายุ 14 ปี ซึ่ง แต่งงานแล้ว พี่เขยนำไก่ที่เด็กเลี้ยงไปทำอาหาร ทำให้เด็กหมดกำลังใจและไม่ให้การดูแล เอาใจใส่ไก่อีกต่อไป เด็กนักเรียนคนนี้เป็นหนึ่งในสองคนที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมการเพาะ เห็ดครั้งที่ 2 ด้วยเหตุผลเดียวกัน ซึ่งผู้ปกครองอ้างว่าต้องการให้เด็กช่วยงานในไร่-นา

1.2 กิจกรรมการเพาะเห็ด กิจกรรมนี้เริ่มดำเนินการเมื่อเดือน

กันยายน 2534 โดยครั้งแรกผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ ได้เข้าไปพบปะพูดคุยกับเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้สื่อวีดิทัศน์ เรื่อง เกี่ยวกับการเพาะเห็ด หลังจากนั้นได้มีการอภิปรายซักถามความคิดเห็นของเด็กเกี่ยวกับ ความต้องการ และความเป็นไปได้ที่เด็กนักเรียนจะทดลองทำการเพาะเห็ด และให้ดูวีดิ ตทัศน์ เรื่องการเพาะเห็ดซ้ำอีกครั้ง และเริ่มพูดคุยถึงวัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ในการเพาะเห็ด ในขณะที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าเด็กนักเรียนให้ความสนใจในกิจกรรมนี้มากมีการพูดคุยซักถาม ข้อข้องใจตลอดเวลา จากนั้นเจ้าหน้าที่สนามของโครงการฯ ได้ประสานงานกับครูใหญ่และ

คณะครูในโรงเรียนเพื่อกำหนดวันที่จะให้นักเรียนฝึกปฏิบัติจริง โดยมอบหมายให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งมีจำนวน 8 คน เป็นนักเรียนชาย 3 คน นักเรียนหญิง 5 คน เป็นผู้รับผิดชอบในกิจกรรมนี้เพราะมีความพร้อมมากกว่าเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

การเพาะเห็ดเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เวลาพอสมควร ทางคณะครูจึงเสนอให้ทำในวันเสาร์และวันอาทิตย์เพื่อไม่ให้เบียดบังเวลาเรียนตามปกติของนักเรียน การเพาะเห็ดของเด็กนักเรียนเริ่มทำเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2534 ทางโรงเรียนเป็นผู้จัดหาวัสดุบางอย่างเช่น ขี้เลื่อยซึ่งเป็นวัสดุที่หาง่าย โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนให้การสนับสนุนเงินทุนในส่วนของวัสดุที่ต้องซื้อ และจัดส่งวิทยากรมาให้ความรู้เรื่องการเพาะเห็ดเพิ่มเติมจากวิทยากรในท้องถิ่น ซึ่งในขณะนั้นชุมชนมีผู้ที่ได้รับการอบรมเรื่องการเพาะเห็ดจากศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนภาคเหนือมาแล้ว

การเพาะเห็ดครั้งนี้ได้ก้อนเห็ดที่ทำการเพาะแล้วและพร้อมที่จะให้ผลผลิตจำนวน 2,000 ถุง มอบหมายให้นักเรียนนำไปดูแลรักษาที่บ้านโดยทำโรงเรือนสำหรับเก็บก้อนเห็ดที่บ้านของนักเรียนแต่ละคน ก้อนเห็ดที่เหลือนักเรียนช่วยกันดูแลรักษาที่โรงเรียนโดยผู้ปกครองนักเรียนมาช่วยกันทำโรงเพาะเห็ดที่บริเวณโรงเรียน ผลผลิตที่ได้นำมาประกอบอาหารในโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน

กิจกรรมนี้นับว่าประสบผลสำเร็จค่อนข้างมาก เด็กนักเรียนสามารถนำผลผลิตที่ได้มาประกอบอาหารและเหลือขายให้แก่ชาวบ้านใกล้เคียง การที่ชุมชนเห็นผลสำเร็จของการเพาะเห็ดจึงเกิดการตื่นตัวริเริ่มทำการเพาะเห็ดกันมากขึ้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน หลังจากกิจกรรมการเพาะเห็ดครั้งแรกประสบผลสำเร็จ จึงได้จัดให้มีการเพาะเห็ดขึ้นอีกครั้งหนึ่งเพื่อฝึกฝนให้นักเรียนเกิดความชำนาญยิ่งขึ้น การเพาะเห็ดครั้งที่ 2 นี้มีนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม 6 คนเป็นนักเรียนชาย 2 คน นักเรียนหญิง 4 คน นักเรียนที่เหลือ 2 คนไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเนื่องจากผู้ปกครองไม่ให้การสนับสนุน โดยให้เหตุผลว่าต้องการให้เด็กช่วยงานบ้าน และงานในไร่ในวันเสาร์-อาทิตย์ ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการจัดกิจกรรมส่วนหนึ่งเด็กนักเรียนเป็นผู้จัดหาซึ่งได้มาจากการเก็บสะสมจากการขายเห็ด อีกส่วนหนึ่งโครงการให้การสนับสนุน การเพาะเห็ดของนักเรียนครั้งที่ 2 นี้เด็กสามารถทำกิจกรรมได้เองโดยไม่ต้องมีวิทยากรมาดูแล

อย่างใกล้ชิดเพียงแต่ให้คำแนะนำเล็กน้อยเท่านั้น นักเรียนสามารถเพาะเห็ดได้ทั้งหมด 1,600 ถุง และนำไปดูแลรักษาที่บ้านส่วนที่เหลือมอบให้เป็นทุนในโครงการอาหารกลางวัน

นอกจากความสำเร็จจากผลผลิตที่ได้รับแล้ว เด็กนักเรียนยังได้รับการยอมรับจากชุมชนให้เป็นวิทยากรในการเพาะเห็ดโดยเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2535 มีกลุ่มสนใจการเพาะเห็ด จำนวน 3 คนได้เชิญให้เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 2 คนมาให้คำแนะนำเรื่องการเพาะเห็ด

กิจกรรมด้านอาชีพนี้ นักเรียนไม่ได้ฝึกปฏิบัติอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังสามารถนำกิจกรรมนี้ไปฝึกปฏิบัติที่บ้าน ถึงแม้จะเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไปแล้วในปีการศึกษา 2535 เด็กเหล่านี้ก็ยังคงมีกิจกรรมต่อเนื่องโดยเฉพาะการเลี้ยงไก่ และการเพาะเห็ด โดยได้ช่วยผู้ปกครองทำกิจกรรมนี้ที่บ้าน แต่ยังไม่ปรากฏเด่นชัดว่ามีนักเรียนนำอาชีพที่ได้รับการฝึกปฏิบัติไปประกอบอาชีพด้วยตัวเอง ทั้งนี้เนื่องจากเด็กนักเรียนหลายคนมีภาระที่จะต้องเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา บางส่วนยังตัดสินใจประกอบอาชีพเองไม่ได้เพราะอายุน้อย ยังต้องเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานจากผู้ปกครองอีกมาก อย่างไรก็ตามจากการที่เด็กได้เรียนรู้ประสบการณ์จากการฝึกฝนในวันนี้ จะทำให้เด็กได้แนวคิดเรื่องการประกอบอาชีพที่กว้างขวางมากขึ้น และจะสามารถนำเอาแนวคิดที่ได้ไปประกอบการตัดสินใจเพื่อประกอบอาชีพในอนาคตต่อไป

2. กิจกรรมด้านการศึกษา กิจกรรมนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้เด็กนักเรียนที่กำลังจะจบการศึกษาภาคบังคับ ได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาการย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมือง และการแนะแนวการศึกษาต่อ ผู้วิจัยได้ขอใช้เวลาจัดกิจกรรมในเวลาเรียนปกติของนักเรียนกิจกรรมที่จัดขึ้นได้แก่

2.1 การให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นและการเข้าไปทำงานในเมือง

การให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นค่อนข้างที่จะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน โดยเฉพาะการพูดถึงเรื่องการย้ายถิ่นไปทำอาชีพขายบริการทางเพศ เพราะในชุมชนก็มีปัญหาเรื่องนี้ เด็กที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลายคนที่มีพี่สาวไปทำอาชีพ

ขายบริการทางเพศ ดังนั้นการให้การศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงได้จัดขึ้นในรูปแบบการให้การศึกษา สอดแทรกไปกับการให้การศึกษาด้านอื่น ๆ ตามความเหมาะสม เช่นการพูดถึงผลดีผลเสีย ของการย้ายถิ่นสอดแทรกไปกับกิจกรรมด้านอาชีพเป็นต้น อย่างไรก็ตามพอสรุปกิจกรรม หลัก ๆ ที่จัดขึ้นได้ดังนี้

การสนทนา โดยการจัดกลุ่มให้เด็กพูดคุยถึงประสบการณ์ที่บุคคลในครอบครัว เคยไปรับจ้างทำงานในเมืองหรือต่างจังหวัด สนทนาพูดคุยถึงความรู้สึกของเด็กที่ผู้ปกครอง เคยจากครอบครัวไปทำงานต่างถิ่น สนทนาถึงผลดี ผลเสียของการไปทำงานในเมืองหรือ ต่างจังหวัด

การเล่าเรื่อง โดยวิธีการให้นักเรียนอ่านเรื่องจากหนังสือ เช่น หนังสือพิมพ์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเอารัดเอาเปรียบแรงงาน หนังสือเรื่อง"คำหล้า" ซึ่งเป็นหนังสือที่ มีเนื้อหาเกี่ยวกับผลเสียที่เกิดขึ้นกับเด็กหญิงที่ออกไปทำอาชีพขายบริการทางเพศ ฯลฯ แล้ว ให้นักเรียนเล่าเรื่องที่ได้อ่านสู่กันฟัง สนทนาแสดงความคิดเห็นจากเรื่องที่อ่าน

การเขียนเรื่อง ให้นักเรียนเขียนเล่าสิ่งที่นักเรียนต้องการทำ/จะทำ หลัง จากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว กิจกรรมนี้เลือกทำกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้นเนื่องจากนักเรียนกำลังจะเรียนจบชั้นประถมศึกษา

2.2 การแนะนำการศึกษาต่อ กิจกรรมนี้ผู้วิจัยร่วมกับทางคณะครู ในโรงเรียนจัดขึ้น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการให้การศึกษาโดยการพูดคุยสอดแทรก เรื่อง ความสำคัญของการศึกษาต่อให้สูงกว่าระดับประถมศึกษา แก่เด็กนักเรียนไปพร้อม ๆ กับกิจกรรมด้านการศึกษาและกิจกรรมด้านอาชีพเมื่อเข้าไปร่วมกิจกรรมกับนักเรียนในแต่ละ ครั้ง อีกลักษณะหนึ่งเป็นการจัดเวทีพูดคุยกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้ปกครอง ของนักเรียน ถึงความสำคัญ ความจำเป็นและแนวทางการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา โดยเชิญวิทยากรจากโรงเรียนมัธยมประจำตำบลซึ่งเป็นครูแนะแนว จำนวน 2 ท่าน มาให้ ความรู้และแนะนำทางการศึกษาต่อแก่ผู้ปกครองและนักเรียน หลังจากการให้การศึกษาและ

แนะแนวการศึกษาต่อไปแล้วปรากฏว่า ในปีการศึกษา 2534 นี้ มีนักเรียนสนใจเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาจำนวน 4 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 3 คน จากจำนวนนักเรียนทั้งหมดที่จบการศึกษา 8 คน คิดเป็นร้อยละ 50 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับปีการศึกษาที่ผ่านมา ในปีการศึกษา 2534 นี้มีสัดส่วนของนักเรียนที่เข้าศึกษาต่อเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูงขึ้น ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 แสดงการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาของนักเรียนที่จบการศึกษามากบังคับ
ปีการศึกษา 2530 - 2534

ปีการศึกษา	จำนวนนักเรียน	ศึกษาต่อ	ร้อยละ
2530	12	2	16.65
2532	11	2	20.00
2534	8	4	50.00

สำหรับเด็กนักเรียนที่ไม่ได้ศึกษาต่อเป็นนักเรียนชาย 2 คน หญิง 2 คน จากการเฝ้าติดตามเด็กที่ไม่ได้ศึกษาต่อทั้ง 4 คนเป็นเวลา 8 เดือน คือตั้งแต่เดือนเมษายน 2535 ถึง เดือนพฤศจิกายน 2535 ปรากฏว่า

เด็กชายคนที่ 1 เป็นเด็กที่ค่อนข้างจะมีปัญหาทางบ้านมาก เนื่องจากพ่อเสียชีวิตแม่แต่งงานใหม่ อาศัยอยู่กับพี่สาวอายุ 14 ปีซึ่งแต่งงานแล้ว ฐานะยากจน เมื่อจบจากโรงเรียนแล้วได้ไปรับจ้างเลี้ยงวัวให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน โดยได้รับค่าจ้างวันละ 30 บาท ต่อมาเมื่อเดือนกรกฎาคมได้บวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดในหมู่บ้าน

เด็กชายคนที่ 2 มีพ่อแม่ที่มีฐานะค่อนข้างดีกว่าเด็กชายคนแรก แต่เด็กไม่ต้องการเรียนต่อทั้งที่ผู้ปกครองต้องการให้เรียนต่อ โดยเด็กให้เหตุผลว่า ต้องการใช้ชีวิตอยู่บ้านมากกว่าไปโรงเรียน ผู้ปกครองแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องนี้ว่า "ไม่อยากบังคับให้เรียนเพราะเด็กไม่สมัครใจจะเรียนแล้วว่าเด็กจะไม่ตั้งใจเรียน เรียนไม่จบและเสียเวลาส่งเสีย" เด็กได้รับจ้างทำงานในไร่กาแฟของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ที่มาทำการปลูกกาแฟบริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้าน ได้รับค่าจ้างวันละ 53 บาท

เด็กหญิงคนที่ 1 ต้องการเรียนต่อแต่ผู้ปกครองไม่สนับสนุนโดยให้เหตุผลว่าเป็นลูกคนเล็กของครอบครัวต้องการให้อยู่ช่วยพ่อ - แม่ ทำงานบ้าน จากการสังเกตความเป็นอยู่ของเด็กในระยะเวลา 8 เดือนหลังจากจบจากโรงเรียนทราบว่า เด็กอาศัยอยู่ที่บ้านช่วยพ่อ - แม่ทำงานบ้านและงานในไร่

เด็กหญิงคนที่ 2 เด็กไม่ต้องการเรียนต่อเพราะต้องการไปรับจ้างทำงานบ้านกับพี่สาวในตัวเมืองลำปาง เมื่อจบการศึกษาผู้ปกครองส่งไปเป็นเด็กรับใช้ทำงานบ้านของครอบครัวหนึ่งที่สอนอยู่ในหมู่บ้าน

นอกจากกิจกรรมการศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการให้การศึกษาอื่น ๆ แก่เด็กในโรงเรียน ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกับเด็กนักเรียนในเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาโรคเอดส์ที่เด็กควรทราบ การเตรียมตัวสำหรับการมีครอบครัวในอนาคต เป็นต้น

วิเคราะห์เงื่อนไข/ปัจจัยที่ส่งผลให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จ

กิจกรรมที่จัดให้กับเด็กนักเรียน ได้รับความสนใจและตอบสนองจากเด็กและคณะครูในโรงเรียนพอสมควร ถึงแม้ว่าจะประสบปัญหาต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ภาพรวมของผลของกิจกรรมได้ปรากฏให้เห็นว่า หลังจากนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2534 สำเร็จการศึกษาไปแล้วไม่มีเด็กนักเรียนถูกส่งขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ เด็กนักเรียนและผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษาส่งเด็กเข้าเรียนต่อในชั้น

มัธยมศึกษาถึง 4 คน จากจำนวนนักเรียนที่จบการศึกษาทั้งหมด 8 คน นอกจากนั้นผลของกิจกรรมทางด้านอาชีพยังแสดงให้เห็นว่า ชุมชนให้การยอมรับในความรู้ความสามารถของเด็ก ดังเช่นในกรณีของการยอมรับความสามารถของเด็กให้เป็นผู้แนะนำวิธีการเพาะเห็ดให้แก่กลุ่มผู้สนใจการเพาะเห็ด เป็นต้น ทั้งนี้มีปัจจัยที่ส่งผลให้กิจกรรมที่จัดขึ้นกับเด็กนักเรียนในโรงเรียนประสบผลสำเร็จ ได้แก่

1. ปัจจัยด้านทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชน โรงเรียนมีครูที่อาศัยอยู่ในชุมชน ครูจึงมีเวลาว่างพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งครูเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันกิจกรรมให้เกิดขึ้นและเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับเด็กนักเรียน

2. ความร่วมมือของชุมชน กิจกรรมที่จัดขึ้นในโรงเรียน ประสบผลสำเร็จด้วยดี เนื่องจากความร่วมมือที่ได้รับจากชุมชน โดยเฉพาะจากผู้ปกครองของเด็กนักเรียน กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมด้านอาชีพ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองของเด็กนักเรียน ก็ยากที่จะประสบผลสำเร็จ

วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

หลังจากการเข้าไปจัดกิจกรรมทั้งทางด้านการศึกษา และด้านการพัฒนาของผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน เป็นเวลา 18 เดือน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแต่ละอย่างร่วมกับกลุ่มชาวบ้านซึ่งได้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนดังนี้

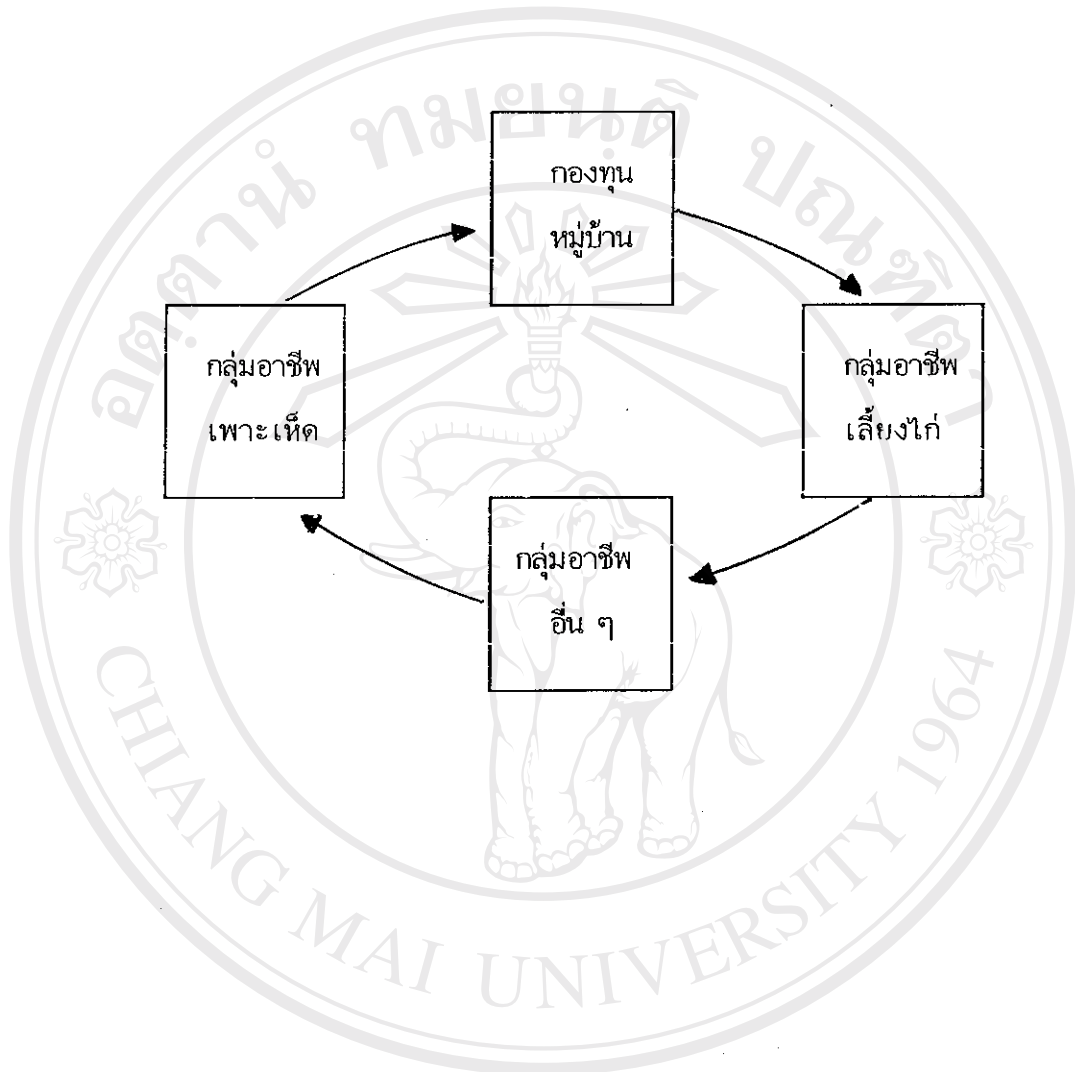
1. การเกิดแนวความคิดเรื่องการพึ่งตนเอง จากเดิมที่ชาวบ้านเข้าใจว่างานพัฒนาที่จะเกิดขึ้นได้ในชุมชนจะต้องเป็นงานที่ต้องกำหนดโดยเจ้าหน้าที่ หรือคนจากภายนอกชุมชน นักพัฒนาจะต้องมาบอกให้ชาวบ้านทำ ดังที่ในตอนแรกของการเข้าไปทำงานในพื้นที่ชาวบ้านจะถามผู้วิจัยอยู่เสมอ ๆ ว่า "อาจารย์จะมาให้ทำอะไร" หรือ "อาจารย์จะเอาอะไรมาให้ทำ" หรือแม้กระทั่งพูดว่า "อาจารย์จะให้ทำอะไรก็บอกมาไม่ต้องมัวแต่

คุยกันมันเสียเวลา" แต่เมื่อการจัดกิจกรรมผ่านไประยะหนึ่ง ชาวบ้านเริ่มมีแนวคิดเปลี่ยนไปเป็นการเข้ามาปรึกษาหารือถึงแนวทางการประกอบอาชีพที่ตรงความต้องการจะทำ การรวมกลุ่มเพื่อร่วมลงทุนในกิจกรรมด้านอาชีพที่ตรงความต้องการทำร่วมกัน และมองนักพัฒนาหรือบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ที่จะให้คำปรึกษามากกว่าที่จะเป็นผู้นำหรือบอกให้ชาวบ้านทำ

การพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองเช่นนี้ เกิดจากพื้นฐานความเชื่อที่นำเอากลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมทำ การพยายามสร้างสร้างแนวความคิดทางด้านการจัดการให้กับชุมชนเป้าหมาย ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าถึงแม้องค์กรหรือกลุ่มอาชีพที่กำลังดำเนินกิจกรรมอยู่ในขณะที่ทำการวิจัย จะล้มเลิกกิจกรรมไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพราะเราไม่สามารถหยุดความเคลื่อนไหว หยุดการเปลี่ยนแปลงของสังคมเอาไว้ได้ แต่การพัฒนาที่ได้ปลูกฝังแนวความคิดด้านการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้คิดริเริ่มกิจกรรมการพัฒนา ผักผ่อนการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ตลอดจนการให้การศึกษาคบคู่ไปกับการพัฒนาในระยะยาวเช่นนี้ จะส่งผลให้บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีความคิดที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อการประกอบอาชีพของตนเองและชุมชนต่อไปได้ นั่นหมายถึงว่าชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองโดยลำพังได้ต่อไปในอนาคต

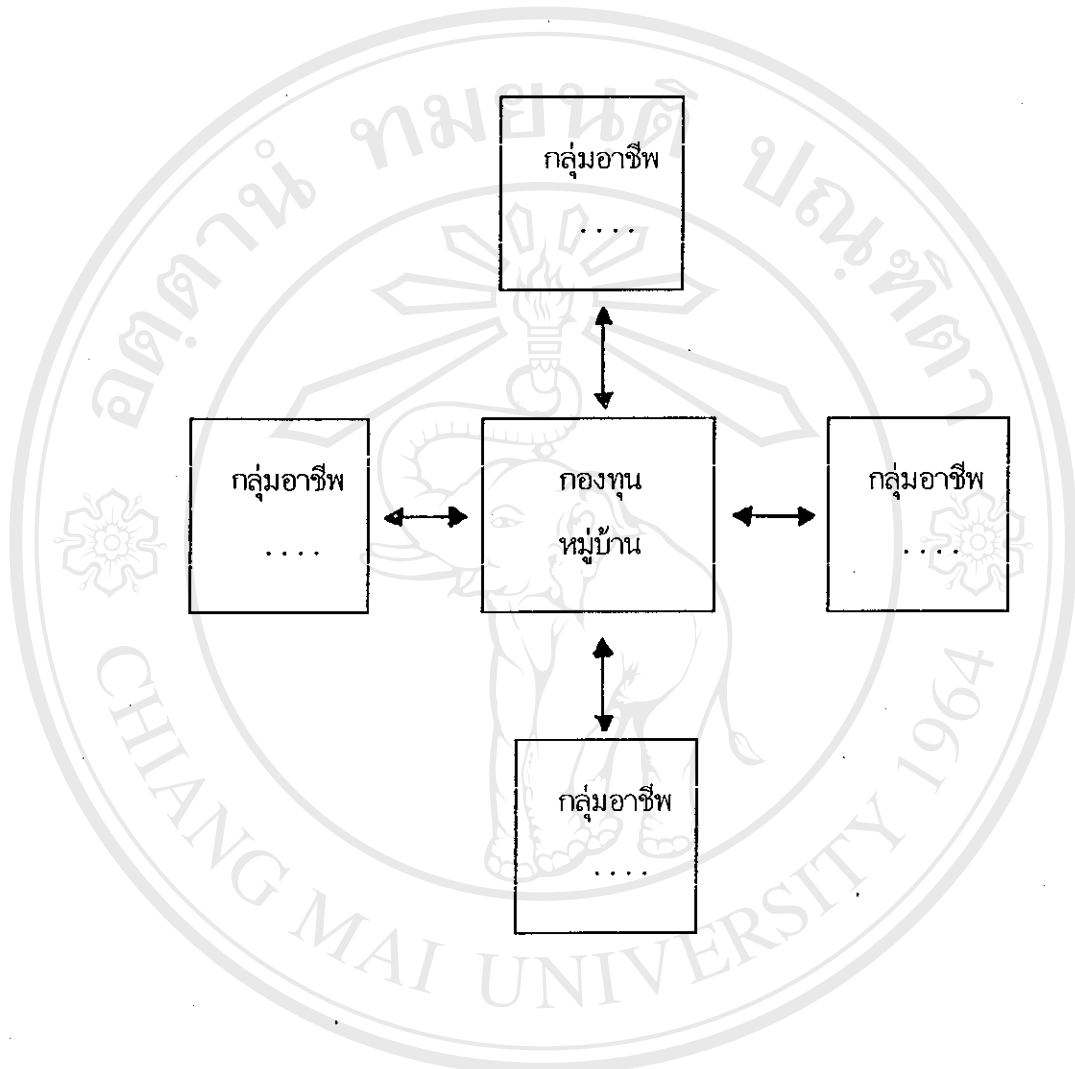
2. ความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจและอาชีพของคนในชุมชน การเกิดกองทุนหมู่บ้านและบทบาทของกองทุน การเกิดขึ้นของกองทุนหมู่บ้านสืบเนื่องมาจากการสร้างแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองของชุมชนให้แก่ชาวบ้าน เดิมกิจกรรมนี้เกิดขึ้นคล้าย ๆ กับกิจกรรมของกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตามความพร้อมของชุมชน แต่เมื่อกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาของชุมชนดำเนินไปได้ระยะหนึ่ง บทบาทของกองทุนหมู่บ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างเด่นชัดขึ้นในแง่ของการเป็นแหล่งทุนสำหรับให้สมาชิกกองทุน หรือกลุ่มอาชีพสามารถกู้ยืมไปเป็นทุนในการประกอบอาชีพ ภาพของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแสดงไว้ดังนี้

แผนภูมิที่ 6.1 แสดงความสัมพันธ์ของกองทุนและกลุ่มอาชีพขณะดำเนินกิจกรรมการวิจัย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

แผนภูมิที่ 6.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกองทุนและกลุ่มอาชีพเมื่อสิ้นสุดกิจกรรมการวิจัย

จะเห็นได้ว่าหลังจากสิ้นสุดกิจกรรมการพัฒนา กองทุนหมู่บ้านกลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมอาชีพอื่น ๆ ตามความต้องการของสมาชิก นั้นหมายถึงกองทุนหมู่บ้านเข้ามามีบทบาทในการเป็นแหล่งทุนภายในชุมชน ให้บริการด้านเงินทุนแก่สมาชิกผู้ยื่นเพื่อนำไปประกอบอาชีพในชุมชน ซึ่งกองทุนนี้สมาชิกมีอำนาจในการบริหารการเงินในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารกองทุนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะกองทุนหมู่บ้านที่ตั้งขึ้น เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมมาตั้งแต่ต้น ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ถึงแม้ว่าบางครั้งจะประสบปัญหา แต่สมาชิกของกองทุนและคณะกรรมการ ก็ได้ร่วมมือกัน

แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นอกจากนั้นกองทุนหมู่บ้าน ยังเป็นแหล่งเงินทุนที่ใกล้ชิดชาวบ้านมากที่สุด การบริหารงานก็ทำโดยชาวบ้านด้วยตนเองที่ได้รับการคัดเลือกมาจากสมาชิกของกองทุนที่สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่าไว้วางใจได้ การกู้ยืมก็ง่าย ใช้ระบบการไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม

จากข้อสรุปดังกล่าวข้างต้นทำให้เรามองเห็นว่า การเกิดกองทุนหมู่บ้านนั้นไม่เป็นเพียงแค่การมีแหล่งเงินทุนเกิดขึ้นในชุมชนเท่านั้น การเกิดขึ้นของกองทุนหมู่บ้านยังหมายถึงการเกิดองค์กรและการจัดการที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน การเกิดกระบวนการกลั่นกรองทางด้านความคิดของชาวบ้าน ในการพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมเงิน เพื่อนำไปประกอบอาชีพ ชาวบ้านมีการคิดวิเคราะห์ร่วมกันในการตัดสินใจประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ก่อนการกู้ยืมเงินไปลงทุน นอกจากนั้นกองทุนยังเป็นแหล่งฝึกฝนความเชื่อมั่น การตรงต่อเวลา การประหยัดคดออม ซึ่งแน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้จะหมายรวมไปถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชนของชุมชนที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคต

3. การเกิดทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษาในระบบโรงเรียน จากการเฝ้าสังเกตสภาพการย้ายถิ่นของคนในชุมชนโดยเฉพาะการย้ายถิ่นของเยาวชนสตรีในชุมชนอย่างใกล้ชิด เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงระยะเวลาระหว่างปลายปี พ.ศ.2533 ถึง ปลายปี พ.ศ.2535 ที่ผู้วิจัยเข้าไปดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ไม่มีเด็กสาวถูกส่งขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศเลย มีเพียงเด็กสาว 3 คน ที่เคยเข้าไปรับจ้างทำงานในเมืองที่ยังคงออกไปรับจ้างทำงานเป็นครั้งคราวในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ที่ว่างจากการทำงานประจำในหมู่บ้านเท่านั้น และโดยเฉพาะเด็กนักเรียนหญิงที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2534 จำนวน 5 คน ไม่ถูกส่งขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศเลย นอกจากนั้นผู้ปกครองยังสนับสนุนให้เด็กในความปกครองเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาถึง 3 คน ซึ่งนับว่าเด็กนักเรียนหญิงได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมด้านการศึกษาและการพัฒนาที่ร่วมกันจัดขึ้นระหว่างชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน นักพัฒนาในพื้นที่ และนักวิจัย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมของคนในชุมชน เรื่องการส่งเด็กหญิงที่จบ

การศึกษาภาคบังคับไปขายบริการทางเพศ ซึ่งเป็นค่านิยมที่ส่งผลในทางลบ และชุมชนหันมามีค่านิยมที่ส่งผลในทางบวกคือการสนับสนุนให้เด็กได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ

ในส่วนของการศึกษานอกระบบโรงเรียน สตรีสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอาชีพ และกลุ่มสนใจอื่น ๆ สตรีบางคนสามารถเป็นผู้นำกลุ่ม และชุมชนเกิดการยอมรับบทบาทของสตรีมากขึ้นโดยการเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในเวลาต่อมา

4. การเกิดทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ในกระบวนการของกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาที่จัดขึ้น ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะสตรี และเยาวชนสตรีเกิดแนวความคิดและความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้ และสตรีบางคนก็เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำกลุ่ม เช่นการเป็นผู้นำกลุ่มเพาะเห็ดของนางตี๋ม ศิริพันธ์

5. การเกิดทัศนคติต่ออาชีพในชุมชน คนในชุมชนเกิดความตระหนักว่า การทำอาชีพไม่ได้หมายถึงการเพิ่มรายได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมถึงการลดรายจ่ายในชีวิตประจำวันลง เช่นการทำอาชีพเพาะเห็ด การเลี้ยงปลา สามารถนำมาเป็นอาหาร ช่วยลดรายจ่ายในครอบครัวลง ที่เหลือจึงนำมาขายเพื่อเพิ่มรายได้